

***A pápai tekintélytől a teológiai vonzerőig – A 649. évi lateráni zsinat
lehetséges egyházpolitikai megközelítései***

OTDK dolgozat, 2024/2025. tanév

Besztercei Márk

(ELTE BTK, történelem-latin OT, V. évfolyam)

Témavezető: dr. habil. Vassányi Miklós (KRE BTK)

Tartalom

I. Előszó helyett, avagy a dolgozat célja.....	3
II. Bevezetés a zsinat történetéhez.....	4
<i>II. 1. A zsinat történeti-teológiai kontextusa, avagy az előzmények</i>	<i>4</i>
<i>II. 2. A zsinatról röviden – határozatok és akták.....</i>	<i>5</i>
III. A pápaság és a Róma-Konstantinápoly párharc – a zsinat egyházpolitikai megközelítése	8
<i>III. 1. A döntőbíró: Róma? – A pápai tekintély és önreprezentáció kérdése a zsinati aktákban.....</i>	<i>8</i>
<i>III. 2. Igazak és eretnekek – Konstantinápoly megítélése a zsinat aktáiban.....</i>	<i>14</i>
<i>III. 3. Mindeneket megvilágosító hajnalcsillag – A korábbi egyetemes zsinatok recepciója és az egyetemesség igénye a zsinati dokumentumokban.....</i>	<i>18</i>
<i>III. 4. Gondolatkísérlet az igaz hit vonzerejéről – A „teológiai vonzerő”, a pápaság és a lateráni zsinat</i>	<i>24</i>
IV. Konklúziók.....	29
Bibliográfia.....	31

I. Előszó helyett, avagy a dolgozat célja

Az utóbbi időszakban megélénkült a nemzetközi érdeklődés a VII. század teológiai vitái iránt, ez pedig kellő táptalajt teremtett a lehetséges új megközelítéseknek és kérdésfeltevéseknek, valamint elősegíti a kutatást, legyen bár szó történeti, filológiai, teológiai vagy egyéb vizsgálódásokról. Ezen nemzetközi háttérhez képest a hazai egyháztörténeti kutatás igen kevés figyelmet szentelt a VII. századnak. A Jusztinianosz által fémjelzett VI. század és a képrombolások korát elhozó VIII. század egyaránt kutatott téma hazai szinten is, a VII. század azonban eme két „nagy” korszak között a feledés homályába süll yedt. Dolgozatom – és tágabb értelemben egész kutatásom – célja a fentiek szellemében tehát kettős. Egyrészt a hazai tudományosság számára is szeretném feltérképezni a VII. századi teológia- és egyháztörténet központi kérdéseit, lehetséges új megközelítéseit magyar nyelven, másrészt pedig szándékom az is, hogy kapcsolódva a nemzetközi kutatásokhoz a saját meglátásaimat, eredményeimet is megismertessem a szélesebb, külföldi tudományos közönséggel. Dolgozatom elsődleges célja ennek szellemében a VII. századi krisztológiai viták egyik kiemelkedő eseményének, a 649-es lateráni zsinatnak a vizsgálata néhány, eddig kevésbé tárgyalt egyházpolitikai megközelítés bevonásával. A dolgozat végére reményem szerint az alábbi kérdésekre képes leszek választ adni: A pápaság hogyan igyekezett felhasználni a zsinatot a maga egyházpolitikai céljainak az elérésére? Ezen célok mennyire jelentek meg szövegszerűen a lateráni zsinat aktáiban? Kikre igyekezett ezen harcában Róma támaszkodni? Hogyan helyezhető el a 649-es zsinat a Róma-Konstantinápoly párharc történeti kontextusában? Ezen kérdések megválaszolása révén úgy vélem jobban megérthetjük az ókeresztény kor teológiai vitáinak dinamikáját és történetét, amely nem csupán teológiai kérdés, hanem (egyház)politikai kérdés is, ezáltal pedig ugyanúgy a különféle érdekek összeütközésének terepe volt, mint a politika bármely más része. Ráadásul nem szabad elfelejtenünk, hogy mind a konstantinápolyi pátriárkák, mind a római pápák, mind más egyházi személyek a vizsgált korszakban prominens személyeknek számítottak a politikai életben is, így adott esetben egy, a római pápa által összehívott zsinat kapcsán is elengedhetetlen az adott esemény egyházpolitikai vizsgálata.

II. Bevezetés a zsinat történetéhez

II. 1. A zsinat történeti-teológiai kontextusa, avagy az előzmények

A Bizánci Birodalom VII. századi helyzete korántsem volt egyszerű, a Szasszanida Birodalommal, majd a muszlimokkal való háborúk szinte minden erejét felemésztették, néhány évtizedig maga a bizánci állam túlélése forgott kockán.¹ Ezen helyzetben kellett a Hérakleios (ur. 610-641), majd a II. Kónstas (ur. 641-668) vezette birodalomnak megbirkóznia az évszázados egyházi megosztottság kérdésével. Ezen folyamat termelte ki magából a monoenergizmus és a monothelétizmus tanításait, amelyek a VII. századi teológiai viták központi kérdéseivé váltak. A monoenergizmus tanítása ugyan jóval korábbi gyökerekre megy vissza, de a VII. században tudott igazán kibontakozni, amikor a konstantinápolyi udvar igyekezett ezen teológiai álláspontot népszerűsíteni az egyházi egység érdekében.² A tanítás lényege az volt, hogy míg megtartották a khalkédóniánus hüposztatikus egység tanítását, miszerint Krisztus két természet (φύσις) egy személyben (ὕπόστασις), a két természetnek egyetlen működést (ἐνέργεια) tulajdonítottak. A működés egy természet megnyilvánulását jelenti a világban, azaz ha például Jézus Krisztus evett, akkor az emberi természetének éhségre való képessége nyilvánult meg látható módon az emberi természet működése által.³ A monoenergizmus azt tanította tehát, hogy Krisztus két természetének egyetlen működése volt. Ezen tanításra alapozva a 620-as évektől indultak meg a tárgyalások a különféle keresztény irányzatokkal, mint például a perzsiai nesztoriánusok, vagy éppen a szír-jakobita és egyiptomi miafiziták.⁴ Kétségkívül a legnagyobb sikert Egyiptomban aratta a tanítás, ahol Phasisi Kyros alexandriai pátriárka vezetésével kiadták a *Kilenc fejezet* elnevezésű iratot, amely egy monoenergéta szellemű irat volt. Ezt a mérsékelt egyiptomi miafiziták egy része elfogadta és újra egységre léptek Alexandriával és Konstantinápolylyal.⁵ Azonban ezen részsikerek is csupán ideiglenesek voltak, egyrészt a már említett muszlim hódítás miatt, amely Szíriát és Egyiptomot is elszakította a birodalomtól, másrészt a Jeruzsálemi Sóphronios fémjelezte ellenállás miatt, aki nem fogadta el a monoenergizmus tanítását és tiltakozása hatására Sergios pátriárka megtiltott minden vitát Krisztus működéseiről.⁶ Ezzel párhuzamosan azonban megjelent egy

¹ Ennek részletezésére jelen dolgozatban nincs terem, a perzsákkal való harcról lásd GREATREX – LIEU 2002, a muszlim hódításhoz pedig HOYLAND 2015

² A tanítás teológiai előzményei a IV. századi Laodikeai Apollinarios tanításaiig nyúlnak vissza. Ehhez lásd BESZTERCEI 2022, 15-17.

³ A fogalmi és teológiai háttérrel jól körüljárja HOVORUN 2008, 103-162., az ἐνέργεια kapcsán pedig lásd BRADSHAW 2023

⁴ KAEI 2003, 213-216.; BOOTH 2013, 200-208.; MEYENDORFF 2001, 435-446.

⁵ A Kilenc fejezet szövegét lásd ALLEN 2009, 169-173., az egyiptomi események kapcsán pedig HOVORUN 2008, 67-72.

⁶ A monoenergizmus bukásáról lásd BESZTERCEI 2022, 22-24.; HERRIN 2021, 207. és VASSÁNYI 2017, 153-154.

másik tanítás, a monothelétizmus, amely Krisztus egyetlen személyéhez egyetlen működő akaratot (θέλημα) társított. Ezen tanítást először I. Honorius pápa (ur. 625-638) egyik Sergios pátriárkához írott levelében találhatjuk meg⁷, amelyet Konstantinápoly fel is használt, mikor Hérakleios császár kiadta 636-ban az *Ekthesis*, amely a monothelétizmust hivatalos birodalmi teológiai direktívává nyilvánította.⁸ A birodalmi állásponttal szemben igen hamar megindult az ellenállás, amelynek egyik központja Észak-Afrikában volt a később hitvallóként és szentként tisztelt Maximos vezetésével.⁹ A másik központ Rómában kezdett el kialakulni, bár ez egy hosszabb folyamat volt. I. Honorius a maga álláspontját nem tudta tisztázni 638-as halála okán, utódja, Severinus (ur. 640) pedig csupán néhány hónapot pontifikált. IV. János (ur. 640-642) alatt már elkezdődött egyfajta mérsékelt tiltakozás¹⁰, de ez csak I. Theodorus¹¹ (ur. 642-648) és I. Márton (ur. 649-653) alatt teljesedett ki.¹² Lényegében ez a két ellenállási központ szövetsége teljesedett ki a 649-es lateráni zsinat összehívásában és határozataiban, illetve ez volt magának a pápaság ellenállásának is az egyik csúcspontja.¹³

II. 2. A zsinatról röviden – határozatok és akták

A zsinat 649. október 5-től október 31-ig tartott és összesen öt ülése volt.¹⁴ A résztvevők számát illetően a *Liber Pontificalis* 105 püspököt említ, akik döntő része itáliai volt.¹⁵ Emellett tudjuk, hogy részt vett a zsinaton a keleti szerzetesek egy csoportja, valószínűleg Hitvalló Szent Maximos vezetésével.¹⁶ Az öt ülés nyomán végül 20 kánonban foglalták össze a zsinat határozatait. Ezek közül az egyik leglényegesebbek a 10-11. kánonok voltak, melyek kimondták, hogy Krisztusnak két, természetyszerűleg egyesült (συμφυῶς¹⁷ ἡνωμένα) működése

⁷ ACO ser 2, II, 2, 550.

⁸ Az *Ekthesis* kiadásának hagyományos dátuma 638, de Marek Jankowiak kutatásai alapján ezen dátum módosítandó 636-ra, lásd JANKOWIAK 2009, 165-160.

⁹ Erre több forrásunk is van, például a valószínűleg VII. század végi Διήγησις τῆς μονοθελητῶν αἰρέσεως (*Jelentés a monotheléták eretnekségéről*, lásd HOFFMANN – BRANDES 2013, 168.), illetve a IX. század eleji Hitvalló Szent Theophanés (MANGO – SCOTT 1997, 461-462.) és a IX. század végi *Synodicon Vetus* (DUFFY – PARKER 1979, 115-116.).

¹⁰ Lásd OHME 2022a

¹¹ I. Theodorus leveleihez lásd SCHACHT 1936

¹² A pápák keleti teológiai vitákra adott reakcióiról lásd BESZTERCEI 2023, illetve még lásd SIECIENSKI 2017, 197-207., valamint a pápaság és a Kelet viszonyáról ezen időszakban DE VRIES 1974, 195-220.

¹³ Ráadásul a zsinatot közvetlenül megelőzően, 648-ban adta ki II. Kónstas a *Typos* elnevezésű iratot, amely megtiltott minden vitát Krisztus működéseiről és akaratairól. Részben erre adott erőteljes választ maga a zsinat. A *Typos* szövegét lásd ACO ser 2, I, 208-210., illetve még lásd WINKELMANN 2001, 123.

¹⁴ PRICE 2014, 69.

¹⁵ DUCHESNE 1886, 336. (illetve DAVIS 2010, 67.), ezt az adatot a zsinati akták is megerősítik, az V. ülés végén valóban 105 püspök aláírása szerepel, ehhez lásd ACO ser 2, I, 391-401. A résztvevőkhöz még lásd JANKOWIAK 2009, 251-260. A *Liber Pontificalis* VII. századi részéről egyébként lásd még MCKITTERICK 2016

¹⁶ Ehhez lásd például VASSÁNYI 2017, 77-79., illetve a keleti szerzetesek római jelenlétéhez WINTERHAGER 2020, 65-97

¹⁷ ACO ser 2, I, 375. A kifejezés „természetyszerűleg” való fordítása saját kísérlet. A fogalomhoz általánosságban lásd GYÖRKÖSY A. et al. 1990, 1011, s. v. συμφυῆς; G. W. H. LAMPE 1961, 1292., s.v. συμφυῶς. Maximosz többször inkább a συμφυία fogalmát használja, ettől függetlenül úgy vélem a συμφυῶς fogalom zsinati

és akarata van, ezzel pedig elvetették a monoenergizmust és monothelétizmust. Emellett az *Ekthesis* és a *Typost*, bár ügyeltek arra, hogy ne magát Hérakleios és II. Kónstas császárokat ítéljék el, hanem a konstantinápolyi pátriárkákat, Sergiost és Paulost.

A zsinati akták görög és latin nyelven maradtak ránk. Mivel pápa által összehívott, Rómában ülésező zsinatról volt szó, szinte természetesnek tűnt, hogy a latin nyelvű akta az eredeti és a görög ennek egy fordítása. Azonban Rudolf Riedinger fontos kutatásai nyomán kiderült, hogy a helyzet pont ennek a fordítottja: a zsinati *acta* eredeti nyelve a görög és a latin maga a fordítás, sőt, valószínű, hogy a dokumentum megszövegezésében maga Maximos és a vele érkező keleti szerzetesek egy csoportja is részt vett.¹⁸ Ez alapján egyes írásaiban maga Riedinger is felvetette annak a lehetőségét, hogy a zsinat meg sem történt, vagy ha megtörtént, akkor a zsinati akta latin fordítása alapján az egész úgy zajlott, mintha előre meg lett volna írva a forgatókönyv.¹⁹ Ugyanakkor úgy vélem – Cathrine Cubitt, Alexander Alexakis és Erich Caspar nyomán – hogy a zsinaton résztvevők nem voltak ennyire önállóan és maga a zsinat sem volt ennyire merev, hanem inkább igyekezett illeszkedni az egyetemes zsinati hagyományba, részben ezt igyekezett biztosítani maga az akta is.²⁰ Véleményem szerint a zsinat menetét nagyrészt előre meghatározták, a zsinati akták mintegy előre megírt – vagy legalábbis részben megírt²¹ – „forgatókönyvként” leképezték az események menetének fő sodrát, de ez nem jelentette, hogy nem volt lehetséges valamiféle „improvizáció” vagy spontaneitás. Jogos lehet a kérdés, hogy miért gondolom azt, hogy a dokumentum már a zsinat előtt nagyrészt készen volt. Pontosan azért, mert az Alexakis által is vizsgált *florilegiumok*, azaz szövegválogatások például már előre meglehettek, és ezen idézetgyűjtemények az akta jelentős részét alkotják. Összefoglalva tehát saját álláspontomat, a lateráni zsinat aktái ugyan tudatos előkészítés és utólagos szerkesztés eredményei – ergo egy monoenergizmus és monothelétizmus ellen megfogalmazott szövegcorpust alkotnak –, ennek ellenére mégsem

határozatban való előfordulása önmagában jelzi Maximosz hatását, ezzel kapcsolatban lásd BATHRELLOS 2004, 182.

¹⁸ Lásd RIEDINGER 1998a és RIEDINGER 1998b, illetve C. CUBITT 2009, 135. Emellett Riedinger úgy véli, hogy mind a görög, mind a latin szöveg hitelesnek tekinthető, hiszen egykorú dokumentumokról van szó, lásd RIEDINGER 1998c, 131., valamint ugyanezen kérdést vizsgálta már CASPAR 1932, 76-92.

¹⁹ Egyik írásában egyenesen „*tisztán irodalmi terméknek*” (*ein rein literarisches Produkt*) nevezte, lásd RIEDINGER 1998d, 23, másik esetben pedig azt írja, hogy nem lehet tudni mi történt a zsinat öt ülése alatt, de valószínű, hogy a meglévő *acta* latin fordítását olvasta fel Márton pápa püspökeivel együtt, lásd RIEDINGER 1998a, 178. Ugyanerre a „szkriptelt” voltra utal EKONOMOU 2007, 131.

²⁰ CASPAR 1933, 554., továbbá CUBITT 2009, 137-138. Alexakis a zsinati aktákban megjelenő düoenergéta/düotheléta és eretneknek tekintett monoenergéta/monotheléta *florilegiumok*at vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy a lateráni zsinat igyekezett csatlakozni az egyetemes zsinatok által kialakított hagyományba, lásd ALEXAKIS 1996, 16-21. Erről a *III. 3. alfejezetben* részletesebben lesz még szó.

²¹ Lásd RIEDINGER 1998e, 46.

szükséges hitelességüket kétségbe vonni, a zsinat eseményeit nagyrészt helyesen adják vissza, ebből kifolyólag tehát bizton tekinthetjük őket további vizsgálódásunk alapjának.

III. A pápaság és a Róma-Konstantinápoly párharc – a zsinat egyházpolitikai megközelítése

III. 1. A döntőbíró: Róma? – A pápai tekintély és önreprezentáció kérdése a zsinati aktákban

A következőkben rátérek a dolgozatomban kifejtett egyházpolitikai megközelítés első fontosabb témájára, a pápai szerep és tekintély megjelenésére a zsinati aktákban. Azt szeretném bemutatni, hogy a lateráni zsinat egyik alapvető célja az volt, hogy a pápaság tekintélyét és elsőséggel kapcsolatos igényeit hangoztassa, kihasználva a lehetőséget, amelyet a korszak teológiai vitái és Konstantinápoly Rómáétól eltérő dogmatikai állásfoglalása jelentett. Éppen ezért a zsinat egyházpolitikai kontextusának megértéséhez elengedhetetlen annak elemzése, hogy szöveg szerint hogyan jelenik meg a pápaság tekintélye és szerepe a zsinati aktákban.

A pápaság már a zsinat I. ülésén elhangzott felszólalásokban fontos szerepet kapott. A zsinatot az akták tanúsága szerint Theophylactus *primicerius* szavai nyitották, aki többek között azt mondta, hogy nyilvánvalóvá kell tenni az eretnekek újításait „*egyrészt az ilyen eretnekség elfordításáért, másrészt az ortodox hit megvédelmezéséért, ezek miatt – mint mondatott – hívtad őket egybe kánoni módon apostoli tekintély által.*”²² A pápa tehát apostoli tekintéllyel hívta egybe a zsinatot, melynek feladata az igaz hit megvédelmezése. Érdekes ezen megfogalmazást megjegyezni, ugyanis lépten-nyomon elő fognak kerülni ezek az állítások a továbbiakban is, de már itt, az akta elején erőteljesen megjelennek. Theophylactus *primicerius* után maga Márton pápa emelkedett szóra, aki többek között azt hangsúlyozta, hogy az eretnekek felforgatták szinte az egész világot (συνταράξαντες τὴν οἰκουμένην) és az igazhitűek tömegesen (πλείστοι τῶν ὀρθοδόξων) kényszerültek a római széket panaszaikkal megkeresni sokféle helyről (ἐκ διαφόρων τόπων).²³ Ezután nem sokkal pedig még hozzátette, hogy: „*sürgetvén, hogy az oly nagy és hatalmas gonosz kivágása történjék meg apostoli hatalom által.*”²⁴ Ha átolvassuk a zsinati aktákat, nem egyszer előkerül az a kép, miszerint mindenfelől a pápai székhöz fordultak segítségért az igazhitűek az eretnekekkel szemben, erre a későbbiekben is látni fogunk példákat. A pápának részben emiatt, részben pedig apostoli hatalma miatt nem volt szabad tovább tűrnie, hanem eleget téve a sürgetésnek ki kellett vágnia az eretnekség betegségét²⁵ az Egyház testéből. Az I. ülés tekintetében még két érdekes szövegrészt szeretnék kiemelni. Az egyik Maurus

²² ...πρὸς ἀποστροφὴν μὴν τῆς τοιαύτης αἰρέσεως, παραφυλακὴν δὲ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἥς χάριν ὡς εἴρηται καὶ κανονικῶς αὐτοὺς συνεκάλεσαν ἐξ αὐθεντίας ἀποστολικῆς. (ACO ser 2, I, 8.)

²³ ἐξ ὧν πᾶσαν σχεδὸν συνταράξαντες τὴν οἰκουμένην, ἠναγκάσθησαν ἐκ διαφόρων τόπων πρὸς τὴν καθ’ ἡμᾶς ἀποστολικὴν καθέδραν πλείστοι τῶν ὀρθοδόξων τὰς κατ’ αὐτῶν ἐγκλήσεις ἢτοι αἰτίας εἰσποιήσασθαι... (ACO ser 2, I, 18.)

²⁴ ...ἐκκοπὴν τοῦ τοσούτου καὶ τηλικούτου γενέσθαι κακοῦ δι’ ἀποστολικῆς ἐξουσίας ἐπείγοντες. (ACO ser 2, I, 18.)

²⁵ Márton így fogalmaz: „*azon veszedelmes Ekthesis betegsége/fertőzése*” (...τῆς ἐπιβλαβοῦς ἐκείνων Ἐκθέσεως νόσημα.; ACO ser 2, I, 18.)

ravennai érsek leveléből származik, melyet a zsinaton olvastak fel, és amelyben az így szólítja meg a pápát: „*A legszentebb és legáldottabb apostoli fejedelemnek és egyetemes főpápnak, Márton pápának*”.²⁶ Szeretném felhívni a δεσπότης kifejezésre a figyelmet, amelyet én a „fejedelem” kifejezéssel fordítottam, de a „mester” szó is helyes fordítás lehet. Érdeemes tudni, hogy a korszakban ez alapvetően a császár bevett megszólítása volt,²⁷ ez alapján pedig úgy véltem, hogy ez a fajta szóhasználat is jelzi, hogy I. Márton, mint a lateráni „egyetemes” zsinat összehívója átvett bizonyos császári szerepeket (hiszen az egyetemes zsinatokat a császárok hívták össze). Azonban Parlagi Gáspár kollégám megjegyzése hatására beláttam, hogy elsőre talán túlbecsültem a fogalom szerepét, lévén püspökök esetében ez a korszakban már szinte általános megszólítási formulának tekinthető.²⁸ A másik érdekesnek tekinthető szövegrészben Deusdedit, Karalis (ma Cagliari) püspöke szólal fel, és kifejti, hogy a pápa „*apostoli buzgalomtól indíttatva*” (Ἀποστολικοῖς σπλάγχνοις [...] κινηθεῖσα) gyűjtötte egybe a püspököket azokkal szemben, akik az igaz hit ellen támadnak.²⁹ Itt szintén hitvédelmi szerepről olvashatunk, valamint arról, hogy a pápa az, aki ennek érdekében a zsinatot egybehívta, ráadásul Deusdedit hangsúlyozza Márton egyház iránti gondoskodásának „apostoli” voltát.

Áttérve a II. ülésre, fontos megjegyezni, hogy ennek keretében főleg különféle leveleket olvastak fel, melyek a római székhöz és/vagy a zsinathoz szóltak. Az első levelet Dorai Stephanos írta, aki a pápa hivatalos palesztinai megbízottja volt.³⁰ Stephanos már a levele elején írja, hogy a zsinat „*Isten kegyelme és Márton, a háromszor áldott pápa határozott utasítása*”³¹ által ült össze a „*neves és idősebb Rómában az egyetemes egyház atyái és zsinatai határozatainak és isteni kinyilatkoztatásainak megerősítésére és megvédelmezésére*.”³² Láthatjuk, hogy az igaz hit megoltalmazása központi feladata a zsinatnak, ezáltal viszont a pápának is, hiszen Isten kegyelme által ugyan, de mégis I. Márton utasítására gyűltek össze a püspökök Rómában. Az „utasítás” kifejezésre használt görög szó a κέλευσις, amely fogalmat

²⁶ Δεσπότη ἁγιωτάτῳ καὶ (latin verzió: *meritis* – megérdemelten) μακαριωτάτῳ ἀποστολικῷ καὶ οἰκουμενικῷ ἀρχιερεῖ Μαρτίνῳ πάπα... (ACO ser 2, I, 22-23.)

²⁷ Erre jó példa I. Márton és a zsinat levele II. Kónsztasz császárhoz, melyben az uralkodót a „Δεσπότη...” kifejezéssel szólítják meg, lásd PL 87, 137.

²⁸ Erre utal röviden LAMPE 1961, 339., s.v. δεσπότης („*as form of address to bishops*”). Emellett egy később még vizsgált levelében Dorai Stephanos Jeruzsálem pátriárkáját, Sóphronioszt is úgy említi, mint „μου δεσπότην”, azaz „én mesterem”, lásd ACO ser 2, I, 46.

²⁹ ACO ser 2, I, 28. A σπλάγχνον kifejezés helyes fordításáról hosszasan gondolkodtam, végül úgy véltem az „odaadás” és a „buzgalom” kifejezések helyesnek tekinthetők, a görög szóhoz magához lásd LAMPE 1961, 1249-1250., s.v. σπλάγχνον illetve GYÖRKÖSSY et al. 1990, 971.

³⁰ Dorai Stephanos személyéhez lásd WINKELMANN 2001, 167-168., illetve PmbZI, 4, 196-198., illetve CONTE 1971, 211.

³¹ ...κατὰ χάριν θεοῦ καὶ κέλευσιν ἔκριτον Μαρτίνου (...) τρισμακαρίστου πάπα... (ACO ser 2, I, 38.)

³² ...μεγαλῶνυμον καὶ πρεσβυτέρων Ῥώμην εἰς βεβαίωσιν ἱερὰν καὶ ἐκδίκησιν τῶν πατρικῶν καὶ συνοδικῶν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὁρῶν καὶ θεοπισμῶν. (ACO ser 2, I, 38.)

azonban elsősorban a császári utasításokra alkalmazták. A fentebb vizsgált δεσπότης kifejezéssel ellentétben ezen szó használata valóban mutathatja, hogy a zsinat pápa általi összehívása bizonyos császári feladatkör átvételét jelentette.³³ Ezt követően Stephanos kinyilvánította, hogy „...*jelentjük ezeket a mindenk felett uralkodó és (mindeneken) fölül helyezett székeknek, a ti rendkívüli és kitűnő székekről beszélek, az okozott sérülés gyógyításának érdekében.*”³⁴ A pápai szék tehát mindenk felett áll, a szöveg kontextusában itt természetesen az egyházi primátusról van szó, amely ezek szerint a római pápát illeti meg.³⁵ A dorai püspök ezt megerősíti egy, általam „péteri exkurzusnak” nevezett eszmefuttatással, amely a pápai főhatalom teológiai alátámasztását szolgálja. A részletet fontossága miatt teljes egészében idézem: „*Mivel kezdettől és ősidőtől fogva szokássá vált határozottan ezt cselekedni az apostoli és kánoni tekintély alapján, mert a valóban hatalmas Péter, az apostolok feje egyértelműen nemcsak arra taláztatott méltónak mind közül egyedül, hogy rá legyenek bízva a mennyek országának kulcsai, hogy megnyissa azokat megérdemelten azok előtt, akik hisznek, és bezárja őket jogosan azok előtt, akik nem hisznek a kegyelem evangéliumában, hanem hogy őrá legyen bízva először az egész egyetemes egyház bárányainak legeltetése. Mint monda van: Péter, szeretsz engem? Legeltesd bárányaimat. Ezen felül pedig, mivel ő különleges és kivételes módon birtokolta a mi Urunkba vetett szilárd és rendíthetetlen hitet mindenkit felülmúlva, hogy bármikor odaforduljon és erősítse megrendült társait és szellemi testvéreit, ezért ékesítettett fel mindnyájuk felett gondviselő módon a mi megtestesült Istenünk által hatalommal és papi tekintéllyel.*”³⁶ Ezen szöveg szerint tehát Péter taláztatott egyedül méltónak az apostolok közül (μόνος παρὰ πάντας) a mennyek országának kulcsait birtokolni, illetve ő az egyház első pásztora is. A szövegrész elején Stephanos arra utal, hogy az ősidőktől fogva a római székhez szokás fordulni, a péteri hatalom rövid összefoglalása pedig ezen állítás teológiai alátámasztását szolgálja. A dorai püspök utal a János 21:15-17-ben olvasható párbeszédre, mely Jézus és Péter között zajlott le, és amelyre a hagyományos értelmezés a Máté 16:18 mellett építi a pápai

³³ A kifejezéshez lásd LAMPE 1961, 741., s.v. κέλευσις, értelmezéséhez pedig röviden JANKOWIAK 2009 264. (385. jegyzet), illetve ugyanerre hivatkozik PRICE 2014, 142. (34. jegyzet)

³⁴ ...διαναγγείλωμεν ταῦτα τῇ πασῶν ἀρχούσῃ καὶ ὑπερκειμένη καθέδρᾳ, λέγω δὴ τῇ καθ’ ὑμᾶς κορυφαίᾳ καὶ ὑπερφυεῖ, πρὸς τὴν τοῦ συμπεσόντος ἱασιν τραύματος. (ACO ser 2, I, 38.)

³⁵ Ezen szövegrészhez még visszatérek a III. 3. alfejezetben

³⁶ Ἐπειδὴ τοῦτο πράττειν ἐξουσιαστικῶς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐξ ἀποστολικῆς ἢ τοι κανονικῆς εἴωθεν αὐθεντίας, διότι προδήλως οὐ μόνον τὰς κλεῖς τῆς <βασιλείας> τῶν οὐρανῶν πιστευθῆναι μόνος παρὰ πάντας εἰς τὸ ἀνοίγειν ταῦτας καὶ κλείειν, ἀξίως μὲν τοῖς πιστεύουσιν, ἐνδίκως δὲ τοῖς ἀπιστοῦσι τῷ εὐαγγελίῳ τῆς χάριτος, ὁ μέγας ἀληθὺς καὶ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων ἡξίωται Πέτρος, ἀλλ’ ὅτι καὶ ποιμαίνειν πρῶτος ἐπετράπη τὰ πρόβατα πάσης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Πέτρε, γάρ φησι, φιλεῖς με; οἶμαινε τὰ πρόβατά μου. Καὶ μέντοι ἄλιν κατ’ ἐξαίρετον ιδιοτρόπως αὐτὸς ὡς βεβαίαν ἔχων ὑπὲρ πάντας τὴν εἰς αὐτὸν τὸν κύριον ἡμῶν καὶ ἀμετάστρεπον πίστιν, ἐπιστρέφειν ποτὲ καὶ ὑποστηρίζειν σαλευομένους τοὺς ὁμοταγεῖς αὐτῷ καὶ πνευματικοὺς ἀδελφοὺς, οἳ ἀπρονοητικῶς ἐπὶ πάντων αὐτῶν ἐξ αὐτοῦ τοῦ δι’ ἡμᾶς σαρκωθέντος θεοῦ τὸ κύρος κεκοσμημένος καὶ τὴν ἱερατικὴν αὐθεντίαν. (ACO ser 2, I, 38-40.)

főhatalom bibliai megalapozását. A péteri „doktrína” (*Petrine doctrine*) egyértelmű megnyilvánulásáról kell tehát beszélnünk az idézett részlet esetében, éppen ezért neveztem el „péteri exkurzusnak”.³⁷ Ezt az álláspontot megerősítendő a szerző idézi mesterét, Jeruzsálemi Sópchroniost, aki állítólag többek között azt mondta neki, hogy járja be a földkerekséget egyik szélétől a másikig, „*amíg el nem érsz az apostoli székhöz, ahol az igaz hitelvek alapjai vannak.*”³⁸ Ha ezt összekapcsoljuk Stephanos azon kijelentésével, miszerint „*mivel – mint tudjátok, legáldottabbak – nem fogadható el, hogy újítások által csorbíttassék ki az atyák szent hite, hanem szokás szerint inkább erősíttessék az apostoli ortodoxia által*”³⁹, akkor egyértelmű, hogy a hit védelme Róma feladata, hiszen az igaz hitelvek „alapjaként” ő tudja erősíteni az igaz keresztény hitet „apostoli ortodoxia” által. Végül utolsó részletként azt emelném ki, melyben a dorai püspök azt mondja, hogy az a dogmatikai határozat, melyet az atyák és az öt egyetemes zsinat hagytak jóvá – tehát maga az igaz keresztény hit – a pápán (és ezáltal az általa összehívott zsinaton) keresztül fog megvilágosítani mindeneket (πανταχοῦ τοὺς πάντας καταφαιδρύνων).⁴⁰

Az ülésen felolvasott következő szöveg a görög szerzetesek levele volt. Ebben többek között arról olvashatunk, hogy a zsinat „...*minekünk, keresztényeknek isteni és rendíthetetlen hite szent megerősítéséért és helyreállításáért a mi fejedelmünknek, Mártonnak, a háromszor áldott pápának és az isteni rendelés szerint felettünk és mindenek felett elnöklő és uralkodó papok papjának és atyák atyjának szent utasítása és rendelése szerint*” ült össze Rómában.⁴¹ A pápa tehát isteni rendelés alapján (θεοκρίτως) áll a szerzetesek és az egész egyház felett, ez fejeződik ki abban, hogy ő minden *papok papja* (ιερέων ιερέως) és *atyák atyja* (πατρὸς πατέρων), azaz a legfőbb atya, aki ráadásul uralkodik (εὐάρχοντος). Emellett természetesen újra megjelenik a zsinat, mint amely az igaz hit megerősítése és helyreállítása (βεβαίωσιν (...) ἀνόρθωσιν) érdekében ült össze. Egy ezt követő szövegrészben a keleti szerzetesek arról is beszámolnak, hogy mikor Afrikában voltak, már akkor kérték a pápát, hogy fordítson figyelmet a Khalkédón ellen támadó eretnecség elleni harcra, ebben pedig egyetértésben voltak az afrikai városok és vidékek hithű papságával és lakosságával.⁴² Mivel ezen szövegrésszel később

³⁷ A Péterre alapozott pápai hatalmi doktrínával vagy elvvel kapcsolatban véleményem szerint az egyik legjobb összefoglaló DEMACPOULOS 2007

³⁸ ...μέχρις ἂν εἰς τὸν ἀποστολικὸν καταντήσεως θρόνον, ἔνθα τῶν εὐσεβῶν δογμάτων εἰσὶν αἱ κρηπίδες. (ACO ser 2, I, 40.)

³⁹ ...ἢ γὰρ εὐσεβῆς τῶν πατέρων πίστις, ὡς ἴστε, μακαριώτατοι, καινοτομίαις οὐδαμῶς ἀμβλύνεσθαι καταδέχεται, κρατύνεσθαι δὲ μᾶλλον ὀρθοδοξίαις εἴωθεν ἀποστολικάις. (ACO ser 2, I, 42.)

⁴⁰ ACO ser 2, I, 46. Lásd még a dolgozat III. 3. alfejezetét.

⁴¹ ...πρὸς βεβαίωσιν ἱερὰν καὶ ἀνόρθωσιν τῆς εὐσεβοῦς ἡμῶν καὶ ἀμωμήτου τῶν Χριστιανῶν πίστεως κατὰ κέλευσιν ὁσίαν καὶ πρόσταξιν τοῦ θεοκρίτως ὑμῶν τε καὶ πάντων προκαθεζομένου τε καὶ εὐάρχοντος ἱερέων ἱερέως καὶ πατρὸς πατέρων, δεσπότου ἡμῶν Μαρτίνου, τοῦ τρισμακαρίστου πάπα. (ACO ser 2, I, 50.)

⁴² ACO ser 2, I, 52.

részletesebben fogok foglalkozni, ezért csak röviden annyit jegyeznek meg vele kapcsolatban, hogy itt újabb példáját látjuk annak, hogy a keresztények nagy csoportja várt segítséget a pápától a dogmatikai viták megoldása tekintetében, és a zsinat szövege alapján ennek kérvények útján hangot is adtak, azaz a pápaság mint valamiféle „teológiai segélyközpont” funkcionált, amelyhez minden keresztény fordulhatott a világ bármely pontjáról. Ez a szerep azonban nem volt kényszeredett, sőt már az eddig vizsgált szövegek alapján is jól érzékelhető – most utalnék vissza Márton pápa azon szavaira, miszerint ortodoxok tömegei fordultak Rómához segítségért az eretnekekkel szemben –, hogy a pápaság tudatosan igyekezett egy ilyen szerepet magára öltetni. Ugyancsak ezt erősíti az is, amikor a keleti szerzetesek a levelükben azt kérik a pápától, hogy ne hagyja figyelmen kívül a keresztények mindenfelől érkező kéréseit, amelyek egyenlő módon szólnak Istenhez és a pápához is (πανταχόθεν πρὸς τε τὸν θεὸν ἐπίσης καὶ τοὺς ἁγιωτάτους ὑμᾶς⁴³). Új elem a mindenfelől folyamodványokat küldő keresztények képének megfogalmazása mellett, hogy ezek a kérések Istenhez és a pápához szólnak, de egyenlő módon (ἐπίσης), amely gondolatnak az lehet a mélyén, hogy a pápa Isten földi helytartója az apostoli alapítás és öröklődés révén, tehát az Istennek szóló kéréseket dogmatikai területen neki kell földi szinten megoldania.

Ezt követően olyan levelek kerültek felolvasásra, melyek hitelessége kérdéses. Egyrészt fennmaradt egy levél Sergios ciprusi püspöktől (I. Theodorus pápának címezve), amely alapján úgy tűnik, hogy Sergios nyíltan düoenergéta/düotheléta álláspontot képvisel, és nyíltan vallja Róma elsőbbségét is. Mint írja: „*A te széked, ó szent fő, Krisztus, a mi Istenünk által alapított a hit biztos és rendíthetetlen támaszaként és nyilvánvaló felirataként. Mert – ahogy az isteni Ige igaz módon, hazugság nélkül mondta – te vagy Péter, és a te alapotodon állítottak fel az egyház oszlopai*”⁴⁴, később pedig azt teszi hozzá, hogy a pápa, „*mint az ortodox és szeplőtelen hit feje és tanítója*”⁴⁵ pusztítja el az eretnokségeket. A levél hitelességével kapcsolatban azonban vannak kétségek, ahogy azt Heinz Ohme kimutatta egyik tanulmányában. Véleménye szerint a levelet erőteljesen átalakították, hogy megfeleljen a 649-es lateráni zsinat igényeinek, tehát az alapidokumentumot valóban Sergios írhatta ugyan, de ennek a római pápaság primátusát kiemelő részei például átírás – magyarul hamisítás – eredményei.⁴⁶ Ebben az esetben viszont

⁴³ Uo.

⁴⁴ Στήριγμα θεοπαγὲς καὶ ἀσάλευτον καὶ στηλογραφίαν διαφανῆ τῆς πίστεως τὴν σὴν ἀποστολικὴν καθέδραν ἰδρύσατο, ὃ ἱερὰ κορυφή, Χριστὸς ὁ θεὸς ἡμῶν. Σὺ γάρ, ὡς ἀληθῶς ὁ θεὸς ἀψευδῶς ὑπηγόρευσε λόγος, ὑπάρχεις Πέτρος, καὶ ἐπὶ τῷ σῷ θεμελίῳ τῆς ἐκκλησίας οἱ στύλοι πεπήγασι... (ACO ser 2, I, 60.)

⁴⁵ ...ὡς κορυφαῖος καὶ καθηγητὴς τῆς ὀρθοδόξου καὶ ἀμωμήτου πίστεως. (Uo.)

⁴⁶ Lásd bővebben OHME 2022b, 378-385., illetve OHME 2022c, 283-293, valamint a levélhez lásd még WINKELMANN 2001, 108.

ugyanúgy részét képezik vizsgálódásunknak, mert a lateráni zsinat aktáiba ezen szövegvariáns került bele, ez alapján pedig az idézett passzus ugyancsak része a pápaság zsinat által megalkotott képének.

A másik négy levél az afrikai egyházak képviselőit sorakoztatja fel.⁴⁷ Rudolf Riedinger és az ő nyomán Friedhelm Winkelmann többször is megfogalmazták, hogy ezen levelek valószínűleg nem eredetiek, sőt Rómában írhatták őket a lateráni zsinat aktáinak szerzői.⁴⁸ Az aktákat angol nyelven kiadó Richard Price azonban rámutat, hogy ez a hamisítás nem adott volna túl sokat Rómának, hiszen ha azt akarták bizonyítani, hogy teljes Afrika Róma mögött áll, akkor csak igen kevés püspököt sikerült maguk mögé „hamisítani”. Másrészt a zsinat aktáit megküldték Afrikába is, így hamar kiderült volna a hamisítás.⁴⁹ Magam inkább Price álláspontjával értek egyet, úgy vélem, Riedinger és Winkelmann ezen kérdésben túl erősen fogalmaztak, és valóban, nem lett volna sok értelme éppen ilyen leveleket hamisítani. Ha megnézzük ezen leveleket témánk szempontjából, akkor a numidiai, mauretaniai és byzaciumi püspökök levelének, valamint Viktor karthágói püspök levelének egyes részei lehetnek számunkra érdekesebbek. Előbbiben többek között arról olvashatunk, hogy az apostoli széknél (*apud apostolicam sedem*) van egy „nagy és kifogyhatatlan forrás” (*magnum et indeficientem (...) fontem*), amelyből a víz az egész keresztény világot öntözi (*de quo rivuli prodeunt adfluenter universum largissime inrigantes orbem Christianorum*). Az isteni dolgok vizsgálatakor (*in requirendis dei rebus*) – itt nyugodtan érthetjük ezt úgy, mint a dogmatikai kérdésekkel való foglalkozást – a pápának mint a püspökök apostoli koronájának van joga arra, hogy megvizsgálja a különféle tanításokat (*quae ab ipso praesulum examinare vertice apostolico*), hiszen már régóta övé a jog arra, hogy a rossz tanításokat elítélje, a dicsérendőket pedig elfogadja (*cuius vetusta sollicitudo est tam mala damnara quam probare laudanda*).⁵⁰ Viktor karthágói püspök azt írja többek között a pápával kapcsolatban, hogy apostoli tanítása által az egész világot betölti az igaz hit, valamint hogy a pápa „buzdító intésén” keresztül (*instruente admonitione*), az igaz tanítás beszédein épül fel Krisztus igaz egyháza (*superedificatur orthodoxa Christi ecclesia*), azaz újra kapcsolatot látunk a pápa és az egyház építményének alapzata között, mint fentebb már többször is.⁵¹ Ugyancsak ő ír arról, hogy a pápa az apostolok példáját követi (*sequens*), és tetteivel, valamint erkölcsi tartásával feldíszíti az egyházat (*ecclesiam dei (...) condecorat*). Végül arra is kitér, hogy a pápa „főpapi

⁴⁷ Lásd WINKELMANN 2001, 117-119.

⁴⁸ Lásd ACO ser 2, I, XVII-XVIII., RIEDINGER 1998a 95-117, 95-108. és WINKELMANN 2001, 117-119.

⁴⁹ PRICE 2014, 134-135.

⁵⁰ ACO ser 2, I, 67.

⁵¹ ACO ser 2, I, 99.

buzgalomtól” (*studiis pontificalibus*) hajtva szemléli és védelmezi az isteni törvényt, azaz az igaz hitet és annak tanításait.⁵² Az ülést I. Márton pápa beszéde zárta, melyben többek között azt hangsúlyozza, hogy a mennyek országának kulcsai (τὰς κλεῖς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας) Péternek, az apostolok fedelmének (Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων) adattak, ami újra az apostoli tekintély és a péteri elsőség tanításának hangsúlyozását jelenti.⁵³

Az utolsó példát a III. ülés kapcsán emelném ki: beszédében Márton pápa arról szól, hogy ugyan az eretnekek abban reménykedtek, hogy a római szék az *Ekthesist* el fogja fogadni, de az sem elfogadva, sem elismerve (προσεδέχθη; προσωμολογήθη) nem lett, hanem „*apostoli tekintély által átokkal sújtott és elítéltetett*” (καὶ κατεκρίθη παρὰ τῆς ἀποστολικῆς αὐθεντίας).⁵⁴ A római pápák tehát apostoli tekintélyük által ítélték el az *Ekthesist* Márton szerint, ezáltal pedig maga a dokumentum is hiteltelennek tekinthető, hiszen ahhoz, hogy igaz tanítást tartalmazó írás legyen, el kellett volna fogadnia és ismernie a római széknek, mint apostoli autoritásnak.

III. 2. Igazak és eretnekek – Konstantinápoly megítélése a zsinat aktáiban

Dolgozatom írásának kezdetekor az volt a tervem ezen alfejezetben, hogy részletesen kifejtem a konstantinápolyi pátriárkák és bizánci császárok megjelenítését a zsinati aktákban, ezzel bemutatva, hogy Róma és Konstantinápoly párharca hogyan csapód(hat)ott le a zsinati dokumentumok szövegében. Akkor még nem tudtam, hogy egy tanulmányom, amelyben pontosan ezen témát fejtettem ki, hamarabb megjelenik e dolgozat elkészülténél.⁵⁵ Éppen ezért a következőkben – nagyrészt az említett tanulmányom mentén – csupán röviden foglalom össze az ezzel kapcsolatos néhány fontosabb szövegrészletet és kiegészítem egy, a tanulmány megírása óta bennem megfogalmazódott új meglátással, amelyhez a zsinat után írott pápai levelek egyes szöveghelyeit kell vizsgálat tárgyává tennünk.

Konstantinápoly pátriárkái már a zsinat I. ülésének szövegeiben megjelennek, I. Márton felvezető beszédében.⁵⁶ A három sokszor emlegetett pátriárka, Sergios, Pyrrhos és Paulos⁵⁷ úgy jelennek meg a pápa beszédében, mint akik sokak kárára (εἰς βλάβην τῶν πολλῶν) hirdették hamis tanaikat a szeplőtelen hit elpusztításának érdekében (ἀνατροπὴν τῆς ἀμωμήτου

⁵² Uo.

⁵³ ACO ser 2, I, 104.

⁵⁴ ACO ser 2, I, 174.

⁵⁵ Lásd BESZTERCEI 2024a

⁵⁶ A pátriárkák megjelenéséhez bővebben lásd BESZTERCEI 2024a, 196-202., illetve tágabban az eretnekek megjelenését az aktákban lásd BESZTERCEI 2024b

⁵⁷ A három pátriárkával kapcsolatban lásd VAN DIETEN 1972, 1-105., leveleikhez GRUMEL 1932, 113-121.

πίστεως).⁵⁸ Pyrrhos kapcsán a pápa külön kiemeli azokat az „alantas” módszereket, amelyeket – elmondása szerint legalábbis – a pátriárka mások meggyőzésére alkalmazott: „*Pyrrhosz ismét, megfélemlítéssel és hízélgéssel csalárd módon elcsábítva a püspökök közül sokakat, megerősítette az istentelenséget zsinati jegyzőkönyvek és azon emberek saját kezű aláírása által, akik általa kényszerítették, felemelve Isten ismerete ellen saját hamis tanítását.*”⁵⁹ Ehhez kapcsolódva azt is megjegyzi, hogy Pyrrhos utódja, Paulos még ezen is túltett, és írott ellenvetéseket (ἀντιρρήσεις ἐγγράφους) fogalmazott meg az igaz hittel szemben.⁶⁰ I. Márton beszédében, de a zsinati dokumentumok más részében is folyamatosan előkerül az a vád Sergios és Paulos pátriárkákkal kapcsolatban, hogy visszaéltek pozíciójukkal, megtévesztették a császárokat, és ennek révén tudták rávenni Hérakleioszt az *Ekthesis*, II. Kónstas császárt pedig a *Typos* kiadására. Ezt fejezi ki az is, amikor I. Márton azt állítja, hogy Paulos utánozta Sergioszt (μίμησιν Σεργίου⁶¹) ebben a dologban, az V. ülésen megfogalmazott 18. kánonban pedig nem véletlenül olvashatjuk azt, hogy „...az ugyanezen Sergios sugallatára az igaz hit ellen Hérakleios császár által kiadott legistentelenebb *Ekthesis* (...) az ugyanezen Paulos javaslatára nemrégiben a most békességesen uralkodó Kónstantinos császár által a katolikus egyház ellen kiadott legistentelenebb *Typost*...”.⁶² Más szövegekben a pátriárkák, mint az eretnecség – vagy szó szerint „újítás” – vezetői, helytartói jelennek meg (οἱ ἑξάρχαι τῆς καινοτομίας).⁶³ Ezek alapján egyértelmű, hogy a zsinati aktákban a pátriárkák a legfőbb eretnekekként jelennek meg, akik az igaz keresztények megtévesztése érdekében igyekeznek saját hamis tanításaikat terjeszteni. Ez az állítás volt az alapja annak, hogy a három pátriárkát átokkal sújtották, és letettnek nyilvánították.

Ezzel azonban még nincs vége a történetnek, ugyanis ha megnézzük a zsinat után írott pápai leveleket – amelyek mindazonáltal a zsinathoz kapcsolhatóak, mert annak nyomán íródtak –, akkor egy másik tekintetben is érdekes szövegekre bukkanhatunk témánk szempontjából. A legtöbb levélben legalább egyszer olvasható egy olyan mondat, amelyben utalnak a kiátkozott főpapokra, mint az eretnecség fő képviselőire: „*Theodóros, aki Pharan*

⁵⁸ ACO ser 2, I, 12.

⁵⁹ ...ὁ Πύρρος πλείοσιν αἰθῖς φόβῳ καὶ κολακείᾳ παρ' αὐτοῦ δολερῶς ὑποσυρεῖσιν ἐπισκόποις ἐβεβαίωσε τὴν ἀσεβείαν διὰ πράξεως ὑπομνημάτων καὶ ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν αὐτῶν δὴ τῶν ὑπ' αὐτοῦ βιασθέντων ἀνδρῶν, ἐξάρας κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ τὴν οἰκείαν κακοδοξίαν. (ACO ser 2, I, 16.)

⁶⁰ ACO ser 2, I, 18.

⁶¹ Uo.

⁶² „...τὴν ἐξ ὑποβολῆς τοῦ αὐτοῦ Σεργίου γενομένην παρὰ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἀσεβεστάτην Ἐκθεσιν (...) τὸν ἐξ εἰσηγήσεως τοῦ αὐτοῦ Παύλου γενόμενον ἀρτίως παρὰ τοῦ νυνὶ γαληνῶς βασιλεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἀσεβέστατον Τύπον...” (ACO ser 2, I, 382.)

⁶³ ACO ser 2, I, 234. és 236.

püspöke volt, Alexandriai Kyros, Konstantinápolyi Sergios és az ő követői, Pyrrhos és Paulos”.⁶⁴ Ilyenféle megjegyzést találunk többek között a pápa és a zsinat által írott enciklikában, illetve más levelekben is, mint például azokban, amelyeket II. Kónstasznak, Philadelphiai Jánosnak, a jeruzsálemi és antiókhiai egyházaknak vagy Thessalonikéi Paulosnak címeztek. Ha megnézzük az eredeti görög szöveget, mindig találhatunk benne egy olyan szót, ami azt jelenti, hogy „volt”. De ez a „volt” mindig Pharani Theodóros mellett van, mint például: Θεόδωρος ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Φαράν. Jelen esetben a γενόμενος jelenti azt, hogy „volt”, ezen kívül más szöveghelyeken egyéb alakokat is találhatunk, például γενόμενον, γενόμενου vagy éppen γεγονώς.⁶⁵ Eleddig ez a tény önmagában még nem tűnik érdekesnek, ha azonban felvetjük, hogy a „volt” nem csak Pharani Theodórosra vonatkozik, hanem a többi felsorolt személyre is, akkor már izgalmasabbá válik a kérdés. Ebben az esetben ugyanis a felsoroltak között szereplő Paulos – aki éppen akkoriban betöltötte (ur. 641-653⁶⁶) a konstantinápolyi pátriárkai tisztséget – is csupán csak „volt” Konstantinápoly pátriárkája, ami azt jelentené, hogy a pápa nem ismerte el legitim főpapnak, mivel a lateráni zsinat letettnek nyilvánította és kiátkozta. Véleményem szerint ezen értelmezés nyelvtanilag is megfelelő minden említett szövegrész esetében, ugyanis a γίγνομαι ige említett participiumai mind nemben, mind számban, mind pedig esetben megegyeznek a felsorolt nevekkal, ráadásul a mondatban nincs másik ige egészen addig, míg egy teljesen új gondolatsor nem kezdődik. Megoldásomat egy, a pápa által Amandus frank püspöknek írott levél⁶⁷ egyik részlete is alátámasztja, amelyben I. Márton úgy hivatkozik Paulosra, hogy „az igaz hit megsértője/meghamisítója és Konstantinápoly volt püspöke” (*temerator fidei, exepiscopus Constantinopolitanus*).⁶⁸ Ezen szövegrészben a pápa Paulost volt püspöknek nevezi, ez pedig egyértelművé teszi, hogy I. Márton a zsinatot követően valóban nem ismerte el Paulost legitim konstantinápolyi pátriárkaként. Róma megkísérelte mozgósítani az egyháznak mind a keleti, mind a nyugati részeit Konstantinápoly és Paulos ellen, hangsúlyozva, hogy őt letette és kiátkozta a lateráni zsinat, hiszen eretnek, aki meg akarja téveszteni a keresztényeket, és aki egyházi tisztségét jogtalanul bitorolja. Mindezek alapján mondhatjuk, hogy létezett a korszakban egyfajta „Konstantinápoly-ellenes mozgalom”, amelyet maga Róma vezetett.

⁶⁴ Például: ...Θεόδωρος ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Φαράν, Κῦρος ὁ Ἀλεξανδρείας, Σέργιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ τοῦτου διάδοχοι, Πυρρός καὶ Παῦλος... (ACO ser 2, I, 404-406.)

⁶⁵ PL 87, 141./160./176./192.

⁶⁶ Lásd VAN DIETEN 1972, 76. I. Márton levelei 649 október-november folyamán íródtak, a datáláshoz lásd WINKELMANN 2001, 127-128./130-134., illetve CONTE 1971, 445-449.

⁶⁷ A levél mélyebb elemzéséhez lásd SCHEIBELREITER 1992, a tágabb kontextusához pedig MÉRIAUX 2019

⁶⁸ ACO ser 2, I, 423.

Mivel ennek az alapja maga a 649-es lateráni zsinat volt, önmagában ez is mutatja, hogy magát az eseményt érdemes a Róma-Konstantinápoly párharc kontextusában elhelyezni és értelmezni.

Ami a császárok megjelenését illeti a zsinati aktákban,⁶⁹ röviden erről is érdemes szólnunk Konstantinápoly ábrázolását illetően, ugyanis a pátriárkák és császárok között ezen tekintetben erőteljes különbség mutatkozik. Az éppen aktuálisan regnáló II. Kónstas egyik állandó jelzője a „*mi legistenfölőbb császáruk*” (εὐσεβέστατος ἡμῶν βασιλεύς⁷⁰), máshol pedig „*most békeesen uralkodó Kónstantinos császárnak*” (νυνὶ γαληνῶς βασιλεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ αὐτοκράτορος⁷¹) nevezik. A korábbi császár, Hérakleios ezzel szemben nem nagyon kap semmiféle jelzõt, csupán egyszer nevezik „*boldog emlékezetűnek*” (ἐν μακαρίᾳ [...] μνήμη).⁷² A császárok kapcsán azt már korábban is említettem, hogy mind Hérakleios, mind II. Kónstas igyekeztek felmenteni, hangsúlyozva, hogy nem ők voltak a szerzői az eretnek *Ekthesis*nek és *Typos*nak. Az egyik szövegrész egyenesen azt állítja, hogy a *Typos* például II. Kónstas császár jóváhagyása és tudomása nélkül (οὐ κατ' εἰρησιν ἢ γνώμην) lett kiadva.⁷³ Legtöbbször az uralkodók úgy jelennek meg, mint akiket Sergios és Paulos pátriárkák megvezettek. Egyértelmű, hogy az aktuális császár, II. Kónstas felé igyekeztek tisztelettel viszonyulni, ez legfőképpen a hozzá írott levélben jelenik meg. A pápa és a zsinat többek között azt írja a császárnak, hogy „*Ugyanis az igazság felismerése az uralkodás éke, fényes és hervadhatatlan, és megtalálható azok számára, akik azt keresik...*”⁷⁴, majd pedig ezt követően a leghatalmasabb császárnak (κράτιστε βασιλέων) nevezik és azt mondják, hogy tudják, hogy a császár az Urat keresve helyes, ortodox módon kíván benne hinni.⁷⁵ Végül a levelet azon gondolattal zárják, hogy ha a császár helyesen, igaz módon hisz az Úrban (ὀρθῶς πιστευόμενος Κύριος), akkor az Úr győzelmet fog neki adni ellenségei felett, sőt megígérik neki, hogy elnyeri a szellemi fegyvereket, például az igazságosság mellvasát (θώρακα δικαιοσύνης), „*hogy lábaid alá vesd mindazon barbár törzseket, amelyek háborút akarnak*”⁷⁶ Utolsó mondatként pedig ez hangzik el: „*Őrizze a kegyelem felülről a fejedelem legistenfölőbb uralmát, és minden nép nyakát hajtsa*

⁶⁹ Ehhez lásd BESZTERCEI 2024b, 203-205.

⁷⁰ Lásd pl. ACO ser 2, I, 44./54./72.

⁷¹ ACO ser 2, I, 382.

⁷² PL 87, 141.

⁷³ „...μεθ' ὧν ἐνδίκως καὶ τὸν νῦν κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως γενόμενον Τύπον ἐκ συναρπαγῆς, οὐ κατ' εἰρησιν ἢ γνώμην τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως.” (ACO ser 2, I, 54.)

⁷⁴ „Κόσμος γὰρ βασιλείας ἐστίν, ἡ τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσις, λαμπρὰ καὶ ἀμάραντος οὐσα, καὶ εὕρισκομένη τοῖς ἐπιζητοῦσιν αὐτήν...” (PL 87, 140.)

⁷⁵ „Οὐ χάριν ὑμῖν, κράτιστε βασιλέων, ὥς ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ ἐπιζητοῦσι τὸν Κύριον, καὶ ἐν ἀγαθότητι διανοίας τὰ περὶ αὐτοῦ φρονεῖν ἐπαιγομένοις, ἐξαγγέλλειν αὐτοῦ τὸ σωτήριον ἐσπουδάσαμεν, διὰ τῆςδε τῆς μετρίας ἡμῶν ἀναφορᾶς.” (PL 87, 140.)

⁷⁶ „Παρέξει τε ἀσπίδα ἀκαταμάχητον ὁσιότητα, πρὸς τὸ ὑποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, πάντα τὰ βάρβαρα φύλα, τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα...” (PL 87, 145.)

alá!”⁷⁷ Véleményem szerint ezek alapján kijelenthetjük, hogy a császárok megjelenése, főleg II. Kónstas esetében teljesen eltér a pátriárkákétól, mondhatni az aktákban két Konstantinápoly jelenik meg. Az egyik a pátriárkák eretnek Konstantinápolya, a másik viszont a megtévesztett, de igazhitű császáré, aki iránt azért is vannak tisztelettel, mert a zsinat és maga a pápa azt remélik, hogy az uralkodó meggyőzhető, és amint kézhez kapja a zsinat aktáit, elveti az eretnekséget, és az igaz hitre fog térni. Ezen esetleges szövetség reménye alapján érdemes az idézett gondolatokat olvasni és értelmezni.

III. 3. Mindeneket megvilágosító hajnalcsillag – A korábbi egyetemes zsinatok recepciója és az egyetemesség igénye a zsinati dokumentumokban

A következő alfejezetben azt a kérdést veszem górcső alá, hogy miként is jelenik meg az első öt egyetemes zsinat és az egyetemesség igénye az akták szövegében. Ez már csak azért is fontos, mert a korábban bővebben kifejtett egyházpolitikai célokat – a pápaság primátusra vonatkozó igényei, Konstantinápoly-ellenes fellépés – többek között azzal az állítással igyekeztek alátámasztani, hogy a 649-es lateráni zsinat az atyák és egyetemes zsinatok igaz hitét vallotta és erősítette meg. Emellett ugyancsak fontos a zsinat egyetemességi igényeinek megjelenését is vizsgálni az akták szövegében, hiszen ez szintén része a zsinat önmagáról alkotott képének.

Ha vizsgálatunkat elkezdjük, már a zsinat első ülésének megnyitásakor Theophylactus *primicerius* a következőt mondja: „*Ugyanis így azon szent kijelentés által jobban meg fogod őket erősíteni, olyannyira, hogy az erőtlen is azt fogja mondani, hogy »erős vagyok«, és a szelíd, hogy »harcos vagyok« az Isten ismerete ellen emelt erősségek lerontására és az isteni tanítások megerősítésére, amelyekkel és amelyek által az egyetemes egyház neves atyái és az öt szent és egyetemes zsinat jóváhagyta a mi Urunkba és Istenünkbe, Jézus Krisztusba vetett hitet...*”⁷⁸ A *primicerius* itt elsősorban a pápához, I. Mártonhoz beszél, és azt mondja, hogy a szent kijelentés által (τῆς ἱερᾶς αὐτῆς προσφωνήσεως) ő fogja megerősíteni a zsinaton egybegyülteket arra, hogy lerontsák az Isten ismerete ellen emelt erősségeket (πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων ἐπαιρομένων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ), és hogy megerősítsék azokat a tanításokat, amelyeket az egyetemes egyház neves atyái és az öt szent és egyetemes zsinat (οἱ ἔκκριτοι τῆς

⁷⁷ „Τὴν εὐσεβεστάτην τοῦ δεσπότη τοῦ βασιλείαν, ἡ ἄνωθεν χάρις διαφυλάξοι, καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν τοὺς αὐξένας αὐτῷ ὑποτάξοι.” (PL 87, 145.)

⁷⁸ ...οὕτω γὰρ διὰ τῆς ἱερᾶς αὐτῆς προσφωνήσεως ἐνδυναμώσει πλέον αὐτοὺς, ὥστε καὶ τὸν ἀδύνατον λέγειν ὅτι ἰσχύω ἐγώ, καὶ τὸν πρᾶν ὅτι μαχήτης εἰμι πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων ἐπαιρομένων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ καὶ βεβαίωσιν θεῖον δογμάτων, οἷς καὶ δι’ ὧν οἱ ἔκκριτοι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πατέρες καὶ αἱ ἅγαι καὶ οἰκουμενικαὶ πέντε σύνοδοι τὴν εἰς αὐτὸν τὸν κύριον ἡμῶν καὶ θεὸν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστιν ἐκύρωσαν... (ACO ser 2, I, 8-10.)

καθολικῆς ἐκκλησίας πατέρες καὶ αἱ ἅγιοι καὶ οἰκουμενικαὶ πάντες σύνοδοι) fogadott el. Ebben már jól észrevehető az egyik alapvető jellemzője a 649-es lateráni zsinat viszonyának a korábbi egyetemes zsinatokhoz, azaz, hogy az utóbbiakat meg kell védeni az újonnan támadt eretnokségek ellen, a pápa által összehívott tanácskozás ennek értelmében maga is az egyetemes zsinatok által meghatározott ortodoxia védelmezője. I. Márton pápa az I. ülésen mondott beszédében ezzel kapcsolatban megjegyzi – miután kifejti, hogy Krisztusban a két természetnek két akaratát és működését kell vallani –, hogy *„Aki ugyanis nem így vélekedik, az érvényteleníti a szent khalkédóni zsinatot, és elveti a szent atyák összességét, noha az (ti. a zsinat) azt tanítja, e tekintetben világosan, és csak azt, hogy »Krisztus két természetének különbsége nem tűnt el az egyesülés után, amennyiben a két természet mindegyike fogyatkozás nélkül őrizte meg a természetből fakadó sajátosságát, kivéve egyedül a bűnt.«”*⁷⁹ Akik tehát elvetik a düoenergizmus és düothelétizmus tanítását, amelyet maga a lateráni zsinat is vall, az nemcsak hogy hamis tanítást követ, hanem ezzel együtt elveti a khalkédóni zsinatot is. Megjelenik tehát a 451-es khalkédóni – azaz IV. egyetemes – zsinat, amely kiemelt fontosságú a lateráni zsinat számára, hiszen ez az a zsinat, amely kimondta Krisztus két természetből és két természetben való létét, ez pedig jó alapvetése volt a krisztusi kettős tevékenység és kettős akarat tanításának. A szövegrészből egyébként az is következik, hogy aki viszont vallja Krisztus kettős természetét, ezzel együtt pedig kettős működését és akaratát, ahogy maga a 649-es zsinat is, az elfogadja a khalkédóni zsinatot, amivel bizonyítja igazhitű voltát. Érdekes egyébként, hogy a pápa a khalkédóni zsinatot és a szent atyák összességét egymás mellé helyezi, ezt a *quasi* azonosítást egy másik – csak latinul – fennmaradt szövegrész világíthatja meg jobban. I. Márton pápa I. Nagy (Szent) Leó pápa 449-es *Tomus*ával kapcsolatban jegyzi meg, hogy *„Amit (ti. Leó pápa Tomusát) »az igaz hit oszlopaként« határozott meg a szent khalkédóni zsinat, amely mondhatni minden szentek kórusa, minthogy amit a szent atyák egyetlen zsinata úgy tűnik, hogy megvallott, azt tudvalevőleg az összes egyetemes zsinat és az atyák is teljesen megerősítik, mintegy a hit egy és ugyanazon kifejezésével kölcsönösen megegyezve egymással felbonthatatlan összhangban.»*⁸⁰ A khalkédóni zsinat minden szentek kórusa (*omnium sanctorum chorus*) – mondja I. Márton –, majd kifejti, hogy amit egy zsinati határozatban kimondtak, azt minden

⁷⁹ Ὁ γὰρ μὴ οὕτω φρονῶν τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἁγίαν παραγράφεται σύνοδον καὶ πάντας ὁμοίως ἀποβάλλεται τοὺς ἁγίους πατέρας, εἴπερ εἰς τὸν αὐτῆς ὄρον διδάσκει σαφῶς ἐν τούτῳ καὶ μόνον "μὴ ἀναιρεῖσθαι τὴν διαφορὰν τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἑνωσιν ἐν τῷ σώζεσθαι φύσεως ἑκατέρας ἀνελλιπῶς τὴν φυσικὴν ιδιότητα χωρὶς μόνης τῆς ἁμαρτίας". (ACO ser 2, I, 26.)

⁸⁰ Quem „columnam orthodoxae fidei” sancta Chalcedonensis synodus definivit, hoc est dicere omnium sanctorum chorus, quoniam quod una sanctorum patrum synodus iudicare videtur, tam omnes synodi quam universi omnino confirmare patres noscuntur, utpote in uno eodemque verbo fidei sibi vicissim per indissolubilem consonantiam concordantes. (ACO ser 2, I, 15.)

egyetemes zsinat is megerősítette, mivel ezek teljes összhangban vannak egymással. Ilyen értelemben aki Khalkédönt elveti, az minden egyetemes zsinatot és szent atyát is elvet, Márton és az egybegyűlték is ilyen alapon ítélik el a velük szembenálló eretnekeket, hiszen azok az ő nézőpontjukból az igaz hit teljességét vetik el saját krisztológiai nézeteikkel. Ugyanezt erősíti meg a püspökök összességének megszólalása az I. ülés legvégén: „*Úgy van, ahogyan ti tanítottátok, ó legáldottabbak, amikor az egyház helyes hittételeit egyhangúlag megvallottátok; és <az is úgy van,> hogy a szent atyák és a zsinatok feddhetetlen hitét felforgatják azok, akik azt tanítják, hogy Krisztus istenségének és emberségének egyetlen akarata és működése van...*”⁸¹ A II. ülés kapcsán a hellyel való takarékoság érdekében egyedül Dorai Stephanos leveléből idézek. Ebben többek között azt mondja, hogy a zsinat „*az egyetemes egyház atyái és zsinatai határozatainak és isteni kinyilatkoztatásainak megerősítésére és megvédelmezésére*”⁸² ült össze, majd levelének egy későbbi részében – amelyet korábban már a pápai tekintély kapcsán említettem – az eretnokségek kódét emlegetve azt írja: „*hogy annak (ti. az eretnokség kódének) teljes eloszlását követően felemelkedjen nekünk egy hajnalcsillag és egy dogmatikai határozat, amely tiáltalatok, a legszentebbek által mindenkit mindenütt megvilágosít, <s> amelyet az egyház neves atyái és az öt szent és egyetemes zsinat a saját és feddhetetlen tanításaik által számunkra is megerősítettek, mint az örök élet biztos birtoklását.*”⁸³ A dorai püspök tehát egyrészt a zsinat feladatának az atyák és zsinatok határozatainak, valamint az isteni kinyilatkoztatásoknak a megvédelmezését és megerősítését tekinti, másrészt azt is állítja, hogy a pápa által vallott teológiai álláspont – amely magának a zsinatnak is az álláspontja – mint hajnalcsillag fel fog ragyogni (φωσφόρος [...] ἀνατείλη), mindeneket meg fog világosítani (πανταχοῦ τοὺς πάντας καταφαιδρύνων⁸⁴), ráadásul ezt a tanítást az egyházatyák és az öt egyetemes zsinat is (οἱ περίδοξοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες καὶ ἅγιοι καὶ οἰκουμενικαὶ πέντε σύνοδοι) elismerte a maga tanításai által (τῶν οἰκείων [...] καὶ εὐσεβῶν δογμάτων). Mint az eddigi szövegekből, ebből is látszik egy folytonosság a korábbi zsinatok és a 649-es lateráni zsinat között, amit nem más, mint az igaz keresztény tanítás ad meg. Nem véletlen, hogy zsinat V. ülésén maga a tanácskozás egésze többek között a következőt hangsúlyozza: „*Úgy hiszünk,*

⁸¹ Οὕτως ἔχειν ὡς ἐδιδάξατε, μακαριώτατοι, τὰ ὀρθὰ τῆς ἐκκλησίας δόγματα συμφώνως ὁμολογοῦντες, καὶ ὅτι τὴν εὐσεβῆ τῶν ἁγίων πατέρων τε καὶ συνόδων ἀνατρέπουσι πίστιν οἱ μίαν τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ δογματίζοντες εἶναι θέλησιν καὶ ἐνέργειαν... (ACO ser 2, I, 28.)

⁸² εἰς βεβαίωσιν ἱερὰν καὶ ἐκδίκησιν τῶν πατρικῶν καὶ συνοδικῶν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὅρων καὶ θεσπισμάτων (ACO ser 2, I, 38.)

⁸³ ἵνα τούτου τελείως ἀφανιζομένου φωσφόρος ἡμῖν ἀνατείλῃ καὶ ὅρος δογματικὸς δι’ ὑμῶν τῶν ἁγιωτάτων πανταχοῦ τοὺς πάντας καταφαιδρύνων, ὃν οἱ περίδοξοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες καὶ ἅγιοι καὶ οἰκουμενικαὶ πέντε σύνοδοι διὰ τῶν οἰκείων ἡμῖν καὶ εὐσεβῶν δογμάτων ἐκύρωσαν εἰς αἰωνίου ζωῆς βεβαίαν κατάσχεσιν. (ACO ser 2, I, 46.)

⁸⁴ Erről röviden ír CONTE 1991, 381-382.

*ahogy az atyák hittek, azt hirdetjük, amit ők hirdettek, úgy tanítunk, ahogy ők tanítottak; az őt szent és egyetemes zsinatot sértetlenül megerősítjük, határozataikat megőrizzük, döntéseiket tökéletesen megtartjuk, úgy határozunk, ahogy azok a saját kijelentéseik által meghagyták.*⁸⁵

A lateráni zsinat tehát magát az egyetemes zsinatok megőrzőjeként, azok tanítása védelmezőjeként fogta fel, ennek szellemében jelenítette meg az egyetemes zsinatokat a zsinati aktákban, mint az igaz keresztény hit letéteményeseit, az ortodox hit hordozóit, részben kifejezve tiszteletét a korábbi zsinati határozatok iránt, részben hogy a maga számára is legitimációt találhasson. Ezzel szemben viszont az sem véletlen, hogy ellenfeleikről többször elmondják, hogy azok meghamisítják az egyetemes zsinatok tanítását (pl. συκοφαντεῖν τὰς ἁγίας οἰκουμενικὰς πέντε συνόδους...⁸⁶; szó szerint: csürik-csavarják⁸⁷), illetve – ahogy I. Márton egy beszédében mondja – hogy küzdelmet (συνέστηκεν) és harcot (πόλεμος) folytatnak a khalkédóni zsinat határozata ellen, elvégre az eretnekek pontosan ezen zsinatok hagyományait és tanításait, azaz a zsinati folytonosságot vetik el a lateráni zsinat szerint saját nézeteik által.⁸⁸

Az előbb említett szövegrész átvezet bennünket ezen alfejezet második főbb kérdésére, azaz hogy maga a 649-es lateráni zsinat hogyan tekintett a maga egyetemességére, és ez hogyan jelent meg a zsinat aktáiban? Mint láttuk, a zsinati dokumentumok több szövegrészában is megjelennek az egyetemes zsinatok, amelyeknek a tanítását megerősíti és megőrzi az I. Márton által összehívott tanácskozás. Természetesen ezt tekinthetjük retorikai fogásnak is, és kétségtelenül van is ezen megállapításban igazság, ugyanakkor úgy vélem, egyáltalán nem véletlen, hogy ennyiszor történik hivatkozás a korábbi egyetemes zsinatokra. Az aktákban egyébként is sokszor hangsúlyozott apostoli tekintély és péteri utódlás mellett az egyetemes zsinatok követésének állandó hangsúlyozása megteremt egyfajta zsinati folytonosságot, egy quasi *traditio synodica*-t, amely magát a lateráni szinódust is egy vonalba sorolja az említett ökumenikus tanácskozásokkal, ez pedig ugyanolyan legitimációs erővel bírhatott, mint a korábban felsoroltak. Másrészt ugyancsak sok helyen előfordul egy másik olyan megfogalmazás is, amely utalhat egyfajta egyetemességre. Elsőként I. Márton fogalmazza meg ezt is a zsinat első ülésén elmondott beszédében: „*Ezután szinte az egész világot felkavarták* (ti. az eretnekek), *ortodoxok tömegei arra kényszerültek, hogy különböző helyekről a mi apostoli*

⁸⁵ Οὕτω πιστεύομεν ὡς οἱ πατέρες ἐπίστευσαν, οὕτω κηρύττομεν ὡς ἐκήρυξαν, οὕτω διδάσκομεν ὡς ἐδίδαξαν, τὰ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν πέντε συνόδων ἀπαράβια κρατύνομεν, τοὺς ὅρους αὐτῶν φυλάττομεν, τὰ ψηφίσματα αὐτῶν ὁλοκλήρως κατέχομεν, οὕτως ὀρίζομεν ὡς ἐκεῖναι διὰ τῶν οἰκείων λόγων ἐθέπισαν. (ACO ser 2, I, 318.)

⁸⁶ ACO ser 2, I, 240.

⁸⁷ A συκοφαντεῖν kifejezéshez lásd LAMPE 1961, 1279., s.v. συκοφαντέω

⁸⁸ ACO ser 2, I, 16.

*székünkhöz adják be az ellenük felhozott vádakat vagy panaszokat...*⁸⁹ A kulcsrészlet itt az, hogy az ortodoxok tömegei (πλεῖστοι τῶν ὀρθοδόξων) sokféle helyekről (ἐκ διαφορῶν τόπων) a pápai székhez fordultak az eretnekek elleni panaszaikkal, vádjaikkal. Ugyan ezt a szövegrészt is idéztam már a pápai tekintély kapcsán, azonban a zsinat egyetemessége tekintetében is releváns, ugyanakkor azt is mutatja, hogy maga a zsinat egyetemessége és a pápai tekintély megnyilvánulásai erőteljesen összekapcsolódnak egymással. Ugyancsak az előbbihez hasonlóan fogalmaz a jelenlévő keleti szerzetesek II. ülésen felolvasott levele: „...*mikor Afrika földjén tartózkodtunk, könyörögtünk ennek az apostoli trónnak és főnek, és pedig nemcsak mi, hanem egyetértésben minden tájék és város, vagyis minden hitben lakozó papnak és népnek az összessége, hogy vegye észre, hogy az ortodox hitet helytelenül megújították, és a Khalkédónban összegyűlt szent zsinatot nyilvánvalóan elvetették...*”⁹⁰ A szerzetesek kérése nem egyedüli, hanem minden hitben lakozó pap és nép összessége (ἐν πίστει παροικούντων ἐκάστην ἱερέων καὶ λαῶν τὰ συστήματα) ugyanazt kéri a pápától, vagyis hogy lépjen fel az eretnekekkel és hamis tanításukkal szemben. Utolsó példaként lássuk a már emlegetett Dorai Stephanos levelét, amelynek végén arra kéri a pápai széket, hogy a panaszokat, könyörgéseket (τὰς δεήσεις) – amelyek egyrészt Kelet minden ortodox papjától, másrészt magától az igazhitű néptől is érkeznek (πάντων τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ὀρθοδόξων ἱερέων καὶ λαῶν⁹¹) a római székhez, avagy a görög szöveg szerint „fejhez” (περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου) – vegye figyelembe és cselekedjen. A szövegrésszel kapcsolatban fontosnak tartom megjegyezni, hogy egyrészt ez is demonstrálni akarja Róma hatalmát és tekintélyét, másrészt arra szolgál, hogy maga Róma, illetve az ott ülésező lateráni zsinat – amely a beérkezett könyörgésekre lényegében a válasz a szövegek értelmében – egyfajta egyetemes szerepet kaphasson. Ugyanis egyrészt természetesen Róma és a zsinaton összeült – döntőrészt itáliai – püspökök képviselik a „Nyugatot”, ugyanakkor a jelenlévő keleti szerzetesek, Dorai Stephanos, valamint az általuk is emlegetett sok panasz és vád a keresztény *oikumené* minden tájáról egyben a „Keletet” is képviselik, ez pedig egy újabb feltétel teljesülését igyekszik elérni ahhoz, hogy a zsinat valóban egyetemesnek tekinthető legyen. Ez lehet az oka annak is, hogy az apostoli tekintély és utódlás, valamint Róma meggingathatatlan ortodoxiája is ilyen mértékben hangsúlyozva van, ugyanis ezzel

⁸⁹ ἐξ ὧν πᾶσαν σχεδὸν συνταράξαντες τὴν οἰκυμένην, ἡναγκάστησαν ἐκ διαφορῶν τόπων πρὸς τὴν καθ’ ἡμᾶς ἀποστολικὴν καθέδραν πλεῖστοι τῶν ὀρθοδόξων τὰς κατ’ αὐτῶν ἐγκλήσεις ἥτοι αἰτίας εἰσποιήσασθαι... (ACO ser 2, I, 18.)

⁹⁰ ...ἡνίκα τὴν Ἄφρων παρφοῦμεν χώραν, τὸν ἀποστολικὸν τουτονὶ καὶ κορυφαῖον ἐξητήσαμεν θρόνον, τοῦτο δὲ συμφώνως οὐχ ἡμεῖς τε μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα χώρα καὶ πόλις ἥτοι τῶν ἐν πίστει παροικούντων ἐκάστην ἱερέων καὶ λαῶν τὰ συστήματα, μὴ παριδεῖν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καινοτομηθεῖσαν καὶ τὴν ἁγίαν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον προφανῶς ἐκβληθεῖσαν (ACO ser 2, I, 52.)

⁹¹ ACO ser 2, I, 46.

igyekezhetek pótolni azt az egyetlen tényezőt, ami egy egyetemes zsinathoz egyedül hiányzott – legalábbis látszólag –: a császári összehívást. Ennek szellemében olvashatunk például az afrikai püspökök már egy korábbi alfejezetben idézett különféle leveleiben olyan részeket, amelyek egy, az apostoli széktől eredő kifogyhatatlan forrásról beszélnek, amely öntözi az egész keresztény világot (*universum [...] orbem Christianorum*)⁹², vagy éppen arról értekeznek, hogy az apostoli tanítás révén (*Praedicationibus [...] apostolicis*) az egész világot betölti az igaz hit (*universa repleta sit terra*).⁹³ Ezen részletekben mind az mutatkozik meg, hogy a pápa személye – és ezzel együtt természetesen az általa összehívott zsinat is – az egész keresztény világra hatással van, és az igaz hit folyója Rómából az egész földkerekségre kiárad.

Az egyetemesség igénye azonban nem feltétlen ezen szövegrészekben jelenik meg csak, hanem a lateráni zsinat lefolyásában és annak körülményeiben is. Röviden erre is szükséges néhány gondolat erejéig kitérnünk. Először is fontosnak vélem megjegyezni, hogy maguk a zsinati dokumentumok erőteljesen hasonlítanak az egyetemes zsinatok dokumentációs gyakorlatához, és az eljárásmodban is vannak hasonlóságok. A fő hatást kétségkívül az 553-as V. egyetemes – II. konstantinápolyi – zsinat gyakorolta a 649-es lateráni tanácskozásra, többek között megemlítendő az a komoly előkészítő munka, amely az ortodox és eretnek *florilegiumok* összeállítását kísérte. Ezt erősíti az is, hogy Maximus aquileiai püspök egyik beszédében az eretnekek elleni vádló (κατήγορος) hiányát azzal magyarázza, hogy ezt tanulták a korábbi egyetemes zsinatoktól (διδασκόμεθα σαφῶς ἐκ τῶν προηγησαμένων ἡμᾶς ἁγίων συνόδων)⁹⁴ és példaként hivatkozik a 451-es khalkédóni⁹⁵, valamint az 553-as II. konstantinápolyi⁹⁶ zsinatra. A zsinatot követően kiadtak egy minden keresztényhez szóló enciklikát, illetve több helyre is megküldték a zsinati aktákat, határozatokat a keleti és a nyugati egyházrészek számára egyaránt, előbbieknél görögül, utóbbiaknak latinul. Ez a tény is mutatja – legalábbis véleményem szerint – az egyetemesség igényének megjelenését, hiszen egy helyi zsinat aktáit, határozatait nem volt szokás megküldeni a keresztény *oikumené* minden részére. Ugyancsak egy egyetemesebb szemléletmód felé mutatnak az elítélő határozatok – pontosabban

⁹² ACO ser 2, I, 67.

⁹³ ACO ser 2, I, 99.

⁹⁴ ACO ser 2, I, 26-28.

⁹⁵ Ἐκατέρων γὰρ τῶν αἰρετικῶν, Νεστορίου λέγω καὶ Εὐτυχοῦς ὥσπερ οὖν καὶ Διοσκόρου τῶν δυσσεβῶν, εἰς καὶ μόνον ἀναγράφεται γεγενῆσθαι κατήγορος ὁ μακάριος Εὐσέβιος ὁ τοῦ Δορυλαίου ἐπίσκοπος... (ACO ser 2, I, 28.) A szövegben maga Khalkédón nem jelenik meg, de mivel egy olyan zsinatról van szó, amelyen elítélték Nestoriot, Eutykhést és Dioskoro, így egyértelműen erről van szó.

⁹⁶ ...Θεοδώρου δὲ καὶ Ὁριγένους τῶν δυσωνύμων ἐπὶ τῆς ἁγίας πέμπτης συνόδου κατήγορος μὲν οὐδεὶς, μόνᾳ δὲ τᾷ ἐκείνων γράμματα πρὸς κατηγορίαν αὐτῶν καὶ μέμψιν ἐπήκεσε. (Uo.) Ezen szövegrészben konkrétan megjelenik az V. egyetemes zsinat, valamint az, hogy Mopsvestiai Theodóros és Órigenész elítélése esetében nem volt jelen egy vádló sem, hanem saját írásaik elegendőek voltak elítélésükhöz, ezáltal a lateráni zsinat is élhet ezen eljárásmoddal.

kiátkozások – több konstantinápolyi pátriárkával (Sergios, Pyrrhos, Paulos) és egy korábbi alexandriai pátriárkával (Phasisi Kyros) szemben, lévén ez sem egy helyi zsinat sajátossága, hanem inkább azon következtetés irányába mutat, hogy a pápa által összehívott tanácskozás egyetemesebb *iurisdictio*-t tulajdonított magának. Végül, de nem utolsó sorban említést kell tenni arról is, hogy a Hitvalló Szent Maximos körébe tartozók és maga Maximos is a zsinatot követően több írásukban – levelekben, hagiográfiai művekben – hangsúlyozták a zsinat folytonosságát az egyetemes zsinatokkal, sőt egyik levelében Maximos hat egyetemes zsinatról (ἄγιοι ἔξ σύνοδοι) beszél, ami alatt valószínűleg hatodikként a 649-es lateráni zsinatot értette, amely ezek szerint követte az azt megelőző öt egyetemes zsinatot.⁹⁷

III. 4. Gondolatkísérlet az igaz hit vonzerejéről – A „teológiai vonzerő”, a pápaság és a lateráni zsinat

Dolgozatom fő fejezetét egy oly gondolatkísérlettel zárnám, amely során egy modern fogalom esetleges alkalmazhatóságát vizsgálom meg a VII. század időszakában. A „soft power” elképzelését Joseph Nye 2004-es monográfiája terjesztette el igazán, noha a szerző már a ’80-as, ’90-es években is használta azt.⁹⁸ A 649-es lateráni zsinat és a VII. századi pápaság kapcsán furcsa lehet elsőre a „soft power” jelenségének megemlítése, ugyanakkor véleményem szerint nem haszontalan. Állításom ugyanis az, hogy amennyire jelen korunkban a kultúra az az eszköz, amivel leginkább operál a „soft power”, annyira tekinthető ehhez hasonlóknak a VII. századot illetően a teológia. Mivel pedig a „soft power” alapjai a közös célok, a mások számára vonzó kultúra és értékek, valamint a kül- és belpolitikai legitimitás, amelyek által képes lehet egy politikai szereplő – például egy állam – meggyőzni másokat, hogy támogassák céljait, és különféle kérdésekben fogadják el álláspontját, ha ugyanezeket felfedezhetjük a korszak forrásaiban, akkor beszélhetünk a pápai „soft power” egyfajta megjelenéséről.

Ezen kérdés vizsgálatához alapvetően a zsinat után írott pápai leveleket kívánom vizsgálat alá venni.⁹⁹ Már többször említésre került a zsinat után írott enciklika, amelyet minden keresztényhez címeztek, és amelyben összefoglalták a zsinat legfontosabb előzményeit és határozatait, megtámogatva számtalan szentírási idézettel. Ezen levélben több olyan rész van, amely a pápai hatalommal és az esetleges „soft power”-rel kapcsolatban releváns lehet. A levél egyik részében például kifejezetten felszólítják a mindenfelé élő keresztényeket (πάντες οἱ κατὰ πᾶσαν παροικοῦντες τὴν οἰκουμένην εὐσεβεῖς καὶ ὁρθόδοξοι), hogy működjenek együtt a 649-es lateráni zsinattal – és ennek révén magával a pápasággal – az igaz hit megvédelmezése

⁹⁷ PG 91, 137. , illetve említi VASSÁNYI 2017, 79.

⁹⁸ Lásd NYE 1990, NYE 2004 és NYE 2021

⁹⁹ A levelekhez készült regesztát lásd CONTE 1971, 442-454., valamint WINKELMANN 2001, 127-128./130-134.

és az eretnekek leleplezése érdekében.¹⁰⁰ Mint a levélben írják, „*a katolikus egyház megoltalmazása érdekében velünk összhangban hasonló módon járjatok el*” (εις ἀσφάλειαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας συμφώνως ἡμῖν τὰ ὅμοια πράξῃτε). A πράξῃτε kifejezés jelen esetben kifejezetten a zsinati ülések tartására vonatkozik, azaz I. Márton és az általa egybehívottak azt kérik testvéreiktől, hogy tartsanak azonos véleményt megfogalmazó (συμφώνως / ὅμοια) zsinatokat, amelyek ugyanolyan határozatot hoznak, mint a lateráni zsinat. Sőt, kicsit később azt írják, hogy ilyen zsinati határozatok által egyrészt írásban megvallják az atyák tanítását (κυρώσητε μὲν πάντας τοὺς ἀγίους πατέρας ἐγγράφως), illetve kifejezik egyetértésüket és azonos felfogásukat – mint a levél mondja „*velük és velünk*” (συναινοῦντες αὐτοῖς τε καὶ ἡμῖν), azaz az atyákkal és a zsinaton résztvevőkkel. A levél végén egy másik részben Pál korinthusiakhoz írott első leveléből idézve¹⁰¹ azt mondják a zsinat résztvevői és maga I. Márton, hogy „*mindent ugyanúgy mondjatok, mint mi*” (τὸ αὐτὸ μεθ’ ἡμῶν λέγητε πάντες) és hogy legyenek egyik megerősítve ugyanazon gondolkodásmóddal és meggyőződéssel (Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοί καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ βεβαίως...).¹⁰² Jól érzékelhető, hogy a körlevél egyik fontos üzenete, hogy az egyház minden részén szükség van a lateráni zsinat határozataival megegyező döntéseket hozni az egyház egységének megőrzése érdekében¹⁰³, a levél utolsó bekezdésében nem véletlenül tűnik fel az a kifejezés, hogy „*az ortodox hit összhangja*” (...ἐν ὁμονοίᾳ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως...).¹⁰⁴ A pápai hatalom szempontjából ez a fajta hangsúlyozás nem érdektelen, hiszen ha belegondolunk, a levél arra szólítja fel a keresztényeket, hogy Rómával és az általa összehívott lateráni zsinattal legyenek egyetértésben, hozzanak azzal megegyező határozatokat, és legyenek vele egységben. Ez azonban mi mást jelentene, ha nem azt, hogy elfogadják Róma teológiai álláspontját? Ezen ponton szeretném bevezetni azt a fogalmat, amellyel a „soft power” VII. századhoz alakított elképzelését magam leírnám: a „teológiai vonzerőt”. A pápaság teológiai alapokon – a düoenergizmus-düothelétizmus tanítására alapozva – igyekszik hangoztatni a maga ortodoxiáját, úgy mutatva be azt, mint amit már a szent atyák is tanítottak, illetve mint amit a Szentírás is már bizonyít. Ezen alapon szólítja fel Róma a keresztény közösségeket, hogy működjenek vele együtt az eretnekek leleplezésében és megsemmisítésében. Ugyanezt hangsúlyozza Márton Amandus frank püspöknek írott levelében is, többek között azt írva neki, hogy miután kézhez kapja az

¹⁰⁰ Az elemzett szövegrészt lásd: ACO ser 2, I, 412.

¹⁰¹ 1Kor 1:10

¹⁰² ACO ser 2, I, 418.

¹⁰³ Az az egység fontosságának hangsúlyozása kapcsán a 649-es lateráni zsinatot már elemezte CONTE 1991, 373-381.

¹⁰⁴ ACO ser 2, I, 420.

enciklikát, és abból mindent megtud, csatlakozzon hozzá az eretnység sötétségének szétoszlatásában (*et tenebras illorum nobiscum [...] extinguere*), illetve arra buzdítja, hogy tartsanak egy zsinatot, annak keretében pedig a püspökök fogalmazzanak meg egy határozatot, amely összhangban van a pápa és a zsinat enciklikájával (*secundum tenorem encycliae a nobis directae*), és amely megerősíti azokat a döntéseket, és egyetértésben van azokkal a határozatokkal (*confirmantes atque consentientes eis*), amelyeket Rómában a zsinat hozott az igaz hitről és az eretnekek elítéléséről (*qui pro orthodoxa fide et destructione haereticorum uaesaniae nuper exortae a nobis statuta sunt*).¹⁰⁵ Itt is ugyanazt látjuk, mint az enciklika esetében: a pápa az egyetértést, a Rómához való csatlakozást és az azzal való közös véleményt hangsúlyozza Amandus és az egész frank egyház számára.

I. Márton pápa ezeken kívül még több levelet is írt különféle keleti egyház személyeknek, sőt konkrét közösségekhez is, ezekre azonban – részben a helyhiány miatt – csak vázlatosan tudok kitérni.¹⁰⁶ A pápa János philadelphiai¹⁰⁷ püspököt vikáriusi ranggal ruházta fel, ezzel felhatalmazva őt püspökök és papok letételére és felszentelésére az egész közel-keleti térségben.¹⁰⁸ Emellett elküldte neki a lateráni zsinat aktáit és az ezzel kapcsolatos zsinat leveleket is (συνοδικῶς πραχθέντα [...] μετὰ καὶ τῆς ἐγκυκλίου ἡμῶν καὶ συνοδικῆς ἐπιστολῆς ἐστείλαμεν), elsősorban azért, hogy azokat megismertesse a többi keleti gyülekezettel (πᾶσι παράγγελλε), egyházzal, és elérje, hogy azok elfogadják/megtartsák (κατέχειν) annak határozatait.¹⁰⁹ Theodóros esbusi és Antónios bacathai püspököket, valamint Geórgiost, a Szent Theodosios kolostor archimandritáját – azaz elöljáróját – arra kérte leveleiben, hogy támogassák János philadelphiai püspök vikáriusi működését.¹¹⁰ A jeruzsálemi és antiokhiai egyházaknak írott levelében tájékoztatja a két várost és annak egyházát a lateráni zsinatról, illetve tudtukra adja János vikáriusi kinevezését, sőt egyenesen azt mondja, hogy az éppen regnáló antiokhiai és alexandriai pátriárkákat, Makedonioszt és Petrost nem ismeri el (Μακεδόνιον [...] ψευδώνυμον Ἀντεοχείας ἐπίσκοπον [...] καθάπερ οὖν καὶ Πέτρον τῆς Ἀλεξανδρέων)¹¹¹, mert elfogadták a konstantinápolyi udvar teológiai direktíváját.¹¹² Paulos thessalonikéi püspököt levelében letettnek nyilvánítja amiatt, mert elfogadta a 648-ban II.

¹⁰⁵ Az idézett szövegrészeket lásd: ACO ser 2, I, 424.

¹⁰⁶ A levelekhez összefoglalólag lásd PRICE 2014, 394-397.

¹⁰⁷ Nem a kis-ázsiai, hanem a közel-keleti Philadelphia, ma Ammán (Jordánia fővárosa)

¹⁰⁸ PL 87, 153-164., illetve a vikáriusi kinevezéshez és ranghoz CONTE 1971, 212-218.

¹⁰⁹ PL 87, 160-161.

¹¹⁰ Levél Theodóros esbusi püspökhöz: PL 87, 163-166.; levél Antónios bacathai püspökhöz: PL 87, 165-168.; levél Geórgios archimandritához: PL, 87, 167-168.

¹¹¹ A szövegrészt lásd PL 87, 178. Jeruzsálemben ekkor *sede vacante* volt éppen, mióta Jeruzsálemi Sóphronios elhunyt.

¹¹² Magát a levelet lásd PL 87, 175-180.

Kónstas által kiadott *Typost*, amely megtiltott minden vitát Krisztus akaratairól és működéseiről, majd pedig egy másik levelében külön a thessalonikéi egyháznak írt, hogy ezt tudassa velük.¹¹³ Ezen levelekben egyes helyeken szintén megfigyelhető az, hogy a pápa arra hívja fel az adott egyházakat és személyeket, hogy a lateráni zsinattal azonos teológiai álláspontot képviseljenek, ugyanakkor itt már megjelenik egy direkter beavatkozás János philadelphiai püspök vikáriusi kinevezésével és más püspökök és szerzetesi előjárók támogatóként való kirendelésével. Érdekes azonban hangsúlyozni, hogy itt sem más lép működésbe, mint a pápaság teológiai vonzereje. A lateráni zsinat teológiájának érvényesítéséhez szükségesek ezek a lépések – sugallják a levelek –, hogy az Egyház keleti területeire is eljuthasson a zsinat tanítása és az eretnekek kiátkozásának a híre. Éppen ezért ugyan ezen esetben van közvetlenebb beavatkozás személyi szinten, elméleti síkon ugyanaz húzódik meg a levelek mélyén: a pápaság a teológiára támaszkodva igyekszik beavatkozni a keleti egyházak ügyeibe, ehhez pedig együttműködőkre talál egyes püspökökben, akikre hatással volt a pápaság és a lateráni zsinat teológiai vonzereje, és ezért együttműködnek a pápai célok megvalósításával és Róma érdekeinek érvényesítésével. Úgy vélem, bizonyos korlátokkal ez a jelenség nevezhető egyfajta pápai „soft power”-nek.

Természetesen a „soft power” elképzelése nem alkalmazható a korszakra változtatások nélkül, hiszen magát a fogalmat Joseph Nye alapvetően a XX-XXI. századi nagyhatalmak kapcsán használja. Éppen ezért alkottam meg a „teológiai vonzerő” fogalmát, amelynek alapja az, hogy Róma a teológia, az „igaz hit” révén igyekezett megvalósítani egyházpolitikai céljait, és ehhez igyekezett megszervezni egy olyan dogmatikai közösséget mind a keleti, mind a nyugati egyházrészekben, amely ezen célok elérésében a közös teológiai álláspont okán támogatni fogja.¹¹⁴ A közös teológiai álláspont a 649-es lateráni zsinat határozatainak kellett, hogy alapuljon, az volt az a hivatkozási alap, amellyel a düoenergéta és düotheléta teológiát be lehetett ágyazni egy szentírási és patrisztikus alapokon nyugvó, valamint az atyák és az egyetemes zsinatok tekintélyével felruházott érvelésbe, amelynek eredménye a kettős működés és kettős akarat kifejtett, részletes összefoglalása lett. Ezáltal pedig mondhatjuk, hogy a pápaság a maga és az általa összehívott zsinat teológiai vonzerejét igyekezett felhasználni egyrészt annak érdekében, hogy először is Róma elsőbbségét minél többekkel elismertesse, másodszor

¹¹³ Levél Paulos thessalonikéi püspökhöz: PL 87, 181-192.; levél a thessalonikéi egyházhoz: PL 87, 191-198.

¹¹⁴ Éppen ezért jelen esetben nem az volt a fontos, hogy az „átlag embereket” győzzék meg a „soft power” révén – ahogy például ma megfigyelhetjük – hanem a teológiai vonzerő segítségével inkább a pátriárkákat, püspököket és szerzetesi közösségeket igyekeztek megszólítani és meggyőzni, tehát azokat, akiket ezek a viták mélyebben érintettek. Ez is egy különbség a két fogalom, elképzelés között, amelynek fő oka az alapvetően leírni kívánt korszakok különböző sajátosságaiban keresendő.

hogy sikerrel szállhasson szembe Konstantinápoly álláspontjával, harmadszor pedig hogy ne csak a maga igényeit, hanem az általa összehívott lateráni zsinat egyetemességgel kapcsolatos igényeit is elfogadtassa. Ez az a jelenség, amely összeköti ezen fejezet alegységeit, valamint megmutatja a 649-es lateráni zsinat egyházpolitikai kontextusának és értelmezésének fontosságát.

IV. Konklúziók

Úgy vélem, dolgozatomban sikerült megválaszolni a kutatás elején feltett kérdéseket. A rövid bevezetésben négy kérdést vettem fel, amelyek megoldását a 649-es lateráni zsinat egyházpolitikai vetületeinek vizsgálatától reméltem. Első kérdésem a pápaság egyházpolitikai céljainak a zsinathoz való kötődését érintette. Mint láttuk, a 649-es lateráni zsinat volt az egyik alapvető legitimációs bázisa a pápaság saját egyházpolitikai céljaiért vívott harcának a VII. század közepén, így kétségkívül erős kapcsolódás volt a kettő között. A pápaság olyan céljai, mint a saját apostoli tekintélyen és a péteri örökségen alapuló primátus elismertetése, a konstantinápolyi pátriárkák bizonyos fokú „elszigetelése” az egyházon belül dogmatikai alapon vagy éppen a keleti egyházak ügyeibe való beavatkozás mind fontos részét képezték a 649-es lateráni zsinatnak és az azt övező időszaknak. Ezek – mint igyekeztem sok példával alátámasztani – erőteljesen megjelentek szövegszerűen is az aktákban, nem véletlenül elemeztem hosszasan a pápai tekintéllyel, a konstantinápolyi pátriárkákkal és a zsinat egyetemességi igényeivel kapcsolatos szövegrészeket. Dolgozatom egyik eredménye kétségkívül ezen részkérdések szisztematikus feltárása a zsinati akták szövegében, ugyanis bár a szövegrészek egy részét mások is elemezték már, ilyen összefüggő módon a dolgozatban érintett részkérdések még nem kerültek elemzésre, legalábbis tudomásom szerint. Ugyancsak kérdésként fogalmaztam meg, hogy a pápaság kikre igyekezett támaszkodni azon küzdelmében, amelyet az eretnekekkel – jelesül éppen a konstantinápolyi pátriárkákkal – vívott. Egyrészt adja magát a válasz, hogy a Rómában összegyűlt keleti szerzetesi csoportra és legfőképpen a korszak nagy teológusára, Maximosra. Azonban tágabb értelemben – és ez a zsinati akták és a pápai levelek révén érzékelhető is – mind a keleti, mind a nyugati egyházrészek püspökeit és egyházi – például szerzetesi – elöljáróit is igyekezett a pápa, azaz I. Márton megnyerni a maga ügyének, erre igyekezett felhasználni a zsinat és a pápaság „teológiai vonzerejét”, amelyről részletesebben az utolsó alfejezetben beszéltem. Dolgozatom másik eredményeként, úgy vélem, pontosan ez emelhető ki, ugyanis sikerült felfedeznem a „soft power” modern elméletének lehetséges késő antik használatát, természetesen erőteljesen átszabva azt a korszak sajátosságaihoz illően. Reményeim szerint ezen elképzelést a jövőben képes leszek további források bevonásával jobban kidolgozni, az azonban már most látható, hogy ennek segítségével még jobban megérthetjük és tovább árnyalhatjuk a pápaság primátusra való igényének és az ennek elfogadtatásáért bevetett eszközöknek a vizsgálatát és megértését. Ráadásul arra is sikerült rávilágítanom – visszautalva az első feltett kérdésre –, hogy Róma a saját egyházpolitikai céljait pontosan ezen „teológiai vonzerő” révén igyekezett elérni, és nem is

teljesen sikertelenül, hiszen a pápai levelek alapján már voltak I. Mártonnak a keleti egyházrészekben is olyan emberei (például Philadelphiai János vagy más püspökök), akikre hatással volt az „igaz hit” vonzereje és együttműködtek a pápasággal. Ezen esetben az is tetten érhető, hogy a lateráni zsinat volt az alapja a pápaság azon igényeinek is, hogy az igaz hit révén beavatkozasson a keleti egyházak ügyeibe, és például vikáriust nevezzen ki föléjük. Sőt, a nyugati egyházrészekben is beszélhetünk beavatkozásról, hiszen a zsinat által megvallott igaz hitet hangsúlyozva – a maga és az általa összehívott zsinat „teológiai vonzerejét” bevetve – a pápa arra szólította fel például a frank egyházat, hogy a lateráni zsinattal azonos döntéseket hozzanak. Végül Konstantinápoly aktáiban való megjelenésének vizsgálatával, valamint a pápai levelekben megjelenő Konstantinápoly elleni mozgósításnak a felfedezésével (például hogy mennyire erőteljesen hangsúlyozza I. Márton a pátriárkák letételét és elítélését) a Róma-Konstantinápoly párharc történetében is, úgy vélem, sikerült elhelyezni a zsinatot, amely kétségkívül része azon folyamatnak, amelyben Róma és Konstantinápoly hosszú évszázadok alatt elhidegült egymástól. A VII. század és a lateráni zsinat kapcsán az a különlegesség, hogy Rómának lehetősége volt keleti támogatók – vagyis a szerzetesek – segítségével a császárvárost dogmatikai alapon támadni és eretnekként elítélni, amelyre korábban csak nagyon szélsőséges esetben volt példa, egyedül talán az V. század második felében Akakiosz pátriárka kiközösítése említhető. Ennek elfogadtatása érdekében is igyekezett a pápaság bevetni „teológiai vonzerejét” és létrehozni egyfajta „Konstantinápoly-ellenes mozgalmat”, amely egyben kísérlet is volt a maga primátusának, a zsinat egyetemességének széleskörű elismerésére és érvényesítésére Konstantinápolyval szemben. Ez önmagában mutatja, hogy a dolgozatban vizsgált különféle egyházpolitikai kérdések nem választhatóak el egymástól, hanem egy összefüggő egészként kezelendők, mert egy kérdéskört alkotnak. Elmondhatjuk tehát, hogy a 649-es lateráni zsinat egyházpolitikai vizsgálata korántsem eredménytelen, és még tartogat lehetséges új eredményeket, amelyek miatt érdemes a kutatást tovább folytatni a jövőben is.¹¹⁵

¹¹⁵ Lezárva: 2024. 12. 18.

Bibliográfia

Források

- ALLEN, Pauline (ed.): *Sophronius of Jerusalem and Seventh-Century Heresy. The Synodical Letter and Other Documents*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- DAVIS, Raymond (ed.): *The Book of Pontiffs* (Translated Texts for Historians 6.) Liverpool: Liverpool University Press 2010.
- DUCHESNE, Louis (ed.): *Le Liber Pontificalis. Texte, Introduction et Commentaire*. I. Paris 1886.
- DUFFY, John – PARKER, John (eds.): *The Synodicon Vetus* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 15.). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1979.
- HOFFMANN, Lars. M – BRANDES, Wolfram (Hrsg.): *Eine unbekannte Konzilssynopse aus dem Ende des 9. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main: Löwenklau-Gesellschaft e.V., 2013.
- MANGO, Cyril – SCOTT, Roger (eds.): *The Chronicle of Theophanes Confessor*. Oxford: Clarendon Press, 1997.
- MANSI, J.P. (ed.), *Patrologia Latina* 87. Paris, 1863.
- MANSI, J.P. (ed.): *Patrologia Graeca* 91. Paris, 1865.
- PRICE, Richard (ed.): *The Acts of the Lateran Synod of 649* (Translated Texts for Historians 61.). Liverpool: Liverpool University Press 2014.
- RIEDINGER, Rudolf (ed.): *Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series Secunda, I. Concilium Lateranense a. 649 Celebratum*. Berolini: De Gruyter 1984.
- RIEDINGER, Rudolf (ed.): *Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series Secunda, II. Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*. Pars II. Berolini: De Gruyter 1992.

Szakirodalom

- ALEXAKIS, Alexander: *Codex Parisinus Graecus 1115 and Its Archetype* (Dumbarton Oaks Studies 34.). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1996.
- BATHRELLOS, Demetrios: *Person, Nature, and Will in the Christology of Saint Maximus the Confessor*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- BESZTERCEI Márk: „mert egy, mégpedig a cselekvő, a megtestesült Ige, egy a tevékenység” – A monoenergista formula és az egyházi egység elérésének lehetősége a VII. században. In: Varga Anikó – Virág Nándor (szerk.): *Eötvözet 10. Az Eötvös Loránd Kollégium 10. konferenciáján elhangzott előadások*. Szeged: SZTE Eötvös Loránd Kollégium, 2022, 14–27.

- BESZTERCEI Márk: „velünk együtt helyes véleményű hittelt s egyetemes egységgel” – A római pápaság reakciói a VII. századi keleti teológiai vitákra. In: Béla Bálint et al. (szerk.): *Móra Akadémia szakkollégiumi tanulmánykötet. A Móra Ferenc Szakkollégium évkönyve* (Szakkollégiumi Füzetek 11.). Szeged: Móra Ferenc Szakkollégium, 2023, 33–51.
- BESZTERCEI Márk: Ortodox Róma és eretnek Konstantinápoly? A konstantinápolyi pátriárkák és bizánci császárok megjelenése a 649-es lateráni zsinat aktáiban. In: Pék László (szerk.): *Léten innen és túl. Rugási Gyula 70. Barátok és tanítványok írásai*. Budapest: L'Harmattan, 2024a, 194-208.
- BESZTERCEI Márk: „ψευδώνυμοι τινὲς ἱερεῖς – Az eretnekek ábrázolása a 649-es lateráni zsinat aktáiban” In: Vojtek Lili (szerk.): *Ingenia Hungarica IX.*, Budapest: ELTE Eötvös József Collegium, 2024b, 23-38.
- BOOTH, Phil: *Crisis of Empire. Doctrine and Dissent at the End of Late Antiquity*. Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press, 2014.
- BRADSHAW, David: *Divine Energies and Divine Action. Exploring the Essence-Energies Distinction*. Minnesota: IOTA Publications, 2023.
- CASPAR, Erich: Die Lateransynode von 649. *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 51. (1932) 75-137.
- CASPAR, Erich: *Geschichte des Papsttums von den Anfängen bis zur Höhe der Weltherrschaft*. II. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1933.
- CONTE, Pietro: *Chiesa e primato nelle lettere dei papi del secolo VII*. Milano: Vita e Pensiero, 1971.
- CONTE, Pietro: Il «consortium fidei apostolicae» tra vescovo di Roma e vescovi nel secolo VII. In: Michele Maccarrone (ed.): *Il primato del vescovo di Roma nel primo millennio. Ricerche e testimonianze*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1991, 363-431.
- CUBITT, Catherine: The Lateran Council of 649 as an Ecumenical Council. In: Richard Price – Mary Whitby (eds.): *Chalcedon in Context. Church Councils 400–700*, Liverpool: Liverpool University Press, 2009, 133–147.
- DE VRIES, Wilhelm: *Orient et Occident. Les structures ecclésiiales vues dans l'histoire des sept premiers conciles oecuméniques*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1974.
- DEMACOPOULOS, Georg E.: *The Invention of Peter. Apostolic Discourse and Papal Authority in Late Antiquity*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 2007.
- EKONOMOU, Andrew J.: *Byzantine Rome and the Greek Popes*. Plymouth: Lexington Books, 2007.
- GREATREX, Geoffrey – LIEU, N. C.: *The Roman Eastern Frontier and the Persian War. Part II. AD 363-630*. London – New York: Routledge, 2002.

- GRUMEL, V.: *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople*. I/1. Socii Assumptionistae Chalcedonenses, 1932.
- GYÖRKÖSY Alajos et al. (szerk.): *Ógörög-magyar nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.
- HERRIN, Judith: *The Formation of Christendom*. Princeton: Princeton University Press, 2021.
- HOVORUN, Cyril: *Will, Action and Freedom. Christological Controversies in the Seventh Century*. Leiden – Boston: Brill, 2008.
- HOYLAND, Robert G.: *In God's Path. The Arab Conquests and the Creation of an Islamic Empire*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- JANKOWIAK, Marek: *Essai d'histoire politique du monothélisme à partir de la correspondance entre les empereurs byzantins, les patriarches de Constantinople et les papes de Rome*. Doktori disszertáció. Paris–Warszawa: Ecole Pratique des Hautes Etudes–Uniwersytet Warszawski, 2009.
- KAEGLI, Walter E.: *Heraclius. Emperor of Byzantium*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- LAMPE, G. W. H.: *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1961.
- LILIE, Ralph-Johannes et al. (Hrsg.): *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit*. I/4. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2001.
- MCKITTERICK, Rosamond: The Papacy and Byzantium in the Seventh- and early Eighth-Century sections of the Liber Pontificalis. *Papers of the British School at Rome* 84. (2016) 241-273.
- MÉRIAUX, Charles: A One-Way Ticket to Francia: Constantinople, Rome and Northern Gaul in the Mid Seventh Century. In: Stefan Esders et al. (eds.): *East and West in the Early Middle Ages. The Merovingian Kingdoms in Mediterranean Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, 149-164.
- MEYENDORFF, John: *Birodalmi egység és keresztény szakadások* (Varia Byzantina – Bizánc Világa IV.). Ford. Utry Gergely, Budapest: Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, 2001.
- NYE, Joseph: *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books, 1990.
- NYE, Joseph: *Soft Power. The Means to Success in World Politics*. New York: PublicAffairs, 2004.
- NYE, Joseph: Soft power: the evolution of a concept. *Journal of Political Power* 14. (2021)/1., 196-208.
- OHME, Heinz: Wer hat den Dyotheletismus erfunden? Zur Frage der Authentizität der Apologia Honorii Papst Iohannes' IV. (640–642). In: Uő: *Kirche in der Krise. Zum Streit um die Christologie im 7. Jahrhundert*. Berlin–Boston: De Gruyter, 2022a, 199–249.

- OHME, Heinz: Some new fruits of research on the monenergist-monothelete controversy of the seventh century In: Uö: *Kirche in der Krise. Zum Streit um die Christologie im 7. Jahrhundert*. Berlin–Boston: De Gruyter, 2022b, 351–387.
- OHME, Heinz: Die Kirche von Zypern im sog. monenergetisch-monotheletischen Streit des 7. Jahrhunderts In: Uö: *Kirche in der Krise. Zum Streit um die Christologie im 7. Jahrhundert*. Berlin–Boston: De Gruyter, 2022c, 251–299.
- RIEDINGER, Rudolf: Die Lateransynode von 649 und Maximos der Bekenner. In: Uö: *Kleine Schriften zu den Konzilsakten des 7. Jahrhunderts* (Instrumenta Patristica 34.). Turnhout 1998a, 169–179.
- RIEDINGER, Rudolf: Die Lateranakten von 649, ein Werk der Byzantiner um Maximos Homologetes. In: Uö: *Kleine Schriften zu den Konzilsakten des 7. Jahrhunderts* (Instrumenta Patristica 34.). Turnhout 1998b, 223–238.
- RIEDINGER, Rudolf: Sprachschichten in der lateinischen Übersetzung der Lateranakten von 649. In: Uö: *Kleine Schriften zu den Konzilsakten des 7. Jahrhunderts* (Instrumenta Patristica 34.). Turnhout 1998c, 137–160.
- RIEDINGER, Rudolf: Aus den Akten der Lateran-Synode von 649. In: Uö: *Kleine Schriften zu den Konzilsakten des 7. Jahrhunderts* (Instrumenta Patristica 34.). Turnhout 1998d, 3–24.
- RIEDINGER, Rudolf: Griechische Konzilsakten auf dem Wege ins lateinische Mittelalter. In: Uö: *Kleine Schriften zu den Konzilsakten des 7. Jahrhunderts* (Instrumenta Patristica 34.). Turnhout 1998e, 43–91.
- SCHACHT, Joseph: Der Briefwechsel zwischen Kaiser und Papst von 641/2 in arabischer Überlieferung. *Orientalia* 5. (1936) 229–268.
- SCHEIBELREITER, Von Georg: Griechisches – lateinisches – fränkisches. Der Brief Papst Martins I. an den Bischof Amandus von Maastricht aus dem Jahre 649. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 100. (1992) 84–102.
- SIECIENSKI, A. Edward: *The Papacy and the Orthodox. Sources and History of a Debate*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- VAN DIETEN, Jan Louis: *Geschichte der Patriarchen von Sergios I. bis Johannes VI. (610–715)*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1972.
- VASSÁNYI Miklós: *Hitvalló Szent Maximos teológiája* (Catena-monográfiák 17.) Budapest: Kairosz Kiadó, 2017.
- WINKELMANN, Friedhelm: *Der monenergetisch-monotheletische Streit* (Berliner Byzantinistische Studien 6.). Frankfurt am Main: Peter Lang 2001.
- WINTERHAGER, Philipp: *Migranten und Stadtgesellschaft im frühmittelalterlichen Rom. Griechischsprachige Einwanderer und ihre Nachkommen im diachronen Vergleich*. Berlin – Boston: De Gruyter, 2020.